

Dreptul privat al Principatului Transilvaniei (1540–1690)

ATTILA HORVÁTH

Doctor în drept (PhD), profesor universitar
Universitatea Eötvös Loránd,
Facultatea de Drept, Departamentul de Istorie a
Statului și Dreptului
E-mail: horvath.attila@ajk.elte.hu

REZUMAT

În perioada care a urmat fragmentării Regatului Ungariei (între anii 1540 și 1690), Principatul Transilvaniei și-a determinat, prin propriile structuri legislative, normele care au guvernat raporturile juridice de drept privat, rezultând în îndepărtarea graduală a soluțiilor normative din Transilvania față de cele din Regatul Ungariei inițial utilizate. Studiul de față are scopul de a prezenta fenomenul și rezultatele acestei evoluții divergente, iar apoi a unei noi convergențe între dreptul privat transilvănean și cel al Monarhiei Habsburgice în forma sa absolutistă, imperială, după extinderea dominației habsburgice asupra acestui principat. Aceste fenomene de evoluție a dreptului pot fi cel mai lesne urmărite studiind reglementările dreptului privat aplicabile regimului proprietății, persoanelor și familiei, legile aplicate raporturilor obligaționale născute din contracte și raporturilor juridice specifice domeniului dreptului succesoral. În cadrul prezentului studiu normele derogatorii de la dreptul privat comun al vremii, aplicabile secuilor, sașilor și românilor transilvăneni sunt, de asemenea, prezentate.

CUVINTE CHEIE

Transilvania, norme de drept privat, divergență față de normele aplicabile în Regatul Ungariei, dreptul persoanelor, drept real, dreptul familiei, drept succesoral.

The Private Law of the Principality of Transylvania (1540–1690)

ABSTRACT

In the period following the fragmentation of the Kingdom of Hungary (between 1540 and 1690) the Principality of Transylvania determined through its own legislative bodies the norms that governed the legal relations of private law, resulting in the gradual divergence of normative solutions in Transylvania from those of the Kingdom of Hungary, originally used. This study aims to present the phenomenon and results of this divergent evolution, and then of a new convergence between Transylvanian private law and that of the Habsburg Monarchy in its absolutist, imperial form, after the extension of Habsburg domination over this principality. These phenomena of the evolution of laws can be most easily followed by studying the regulations of private law applicable to the regime of property, persons and family, the laws applied to contractual relationships and the legal relations specific to the field of inheritance law. In the present study, the rules derogating from the common private law of the time, applicable to the Szeklers, Saxons and Transylvanian Romanians are also presented.

KEYWORDS

Transylvania, norms of private law, divergence from the norms applicable in the Kingdom of Hungary, law of persons, property law, family law, inheritance law.

I. INTRODUCERE. IZVOARELE DREPTULUI

În perioada care a urmat bătăliei de la Mohács, în care Imperiul Otoman a înfrânt armatele Regatului Ungariei, situația politică a Transilvaniei a fost în mod ireversibil modificată. Ca un principat nou format, cu autonomie în afacerile sale interne – uneori și externe –, dezvoltarea normelor juridice în domeniul dreptului privat a deviat încet de la modelele cunoscute din perioada anterioară de 500 de ani. Această dezvoltare a fost, totuși, organică, în conformitate cu principiile deciziei colective care au caracterizat funcționarea politică a Principatului Transilvaniei cvasi-independent, până când acesta fost atras pe orbita monarhiei imperiale habsburgice.

1. Legile din Transilvania

În perioada studiată, au constituit izvoare ale dreptului următoarele legi:

1. Legile comune cu Ungaria până în anul 1526, analizate în capitolul precedent.
2. Legile adoptate de Dieta Principatului Transilvaniei.

Legislatura separată a Transilvaniei a fost inițiată de către Dieta din luna august a anului 1540 de la Sighișoara, în urma decesului regelui ales al Ungariei, Ioan Zápolya (1487–1540) și a durat până la adoptarea Legii II din 1848. În mod opus Regatului Ungariei, în fiecare an puteau fi convocate chiar și mai multe Diete, de aceea au fost adoptate foarte multe legi și rezoluții. Din când în când, Dieta a exercitat și atribuții judecătorești.¹ De aceea, atât stările recepte cât și principii transilvăneni au considerat importantă compilarea și sistematizarea normelor juridice aflate în vigoare. Principele Transilvaniei Gabriel Bethlen (1580–1629) a fost primul care a dispus întocmirea unei culegeri de 22 de articole ale legilor cu valențe procesuale în 1619.

Ulterior, prin așa-numitele *Approbatae Constitutiones*² (în denumirea lor completă *Approbatae Constitutiones Regni Transylvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum*, Legiuirile confirmate ale Țării Transilvaniei și Părților din Regatul Ungariei la ea anexate), a fost începută culegerea legilor transilvănene care se regăseau în arhivele orașelor și comitatelor, din dispoziția principelui Transilvaniei George I Rákóczi

1 Horváth Attila (2014): Bethlen Gábor korának erdélyi országgyűlései, în Dáné Veronika et al. (ed.): *Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene*, Erdélyi Múzeum Egyesület, Cluj-Napoca, p. 260.

2 *Approbatae constitutiones regni Transylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum, ex articulis ab anno millesimo quingentesimo quadragesimo ad praesentem huncusque millesimum sexcentisimum quinquagesimum tertium conclusae, compilatae; ac primum quidem per dominos consiliarios revisae, tandemque in generali dominorum regnicolarum, ex edicto... principis... Georgii Rakoci... in civitatem Albam Juliam ad diem decimumquintum mensis Januarii anni praesentis congregatorum conventu publice relectae, intermixtis etiam constitutionibus sub eadem diaeta editis. Varadini, apud Abrahamum Kertesz Szenciensem, MDCLIII [1653].*

(1593–1648). Culegerea de legi a fost finalizată în timpul domniei principelui transilvănean George II Rákóczi (1621–1660), iar, pe baza acordului dietei de la Alba Iulia din anul 1653, a fost publicată în 15 martie a aceluiași an. (*Concordantia discordantium articulorum diaetalium*). *Approbatae Constitutiones* a fost redactată în limba maghiară, dar presărată cu numeroase fraze latine. A fost împărțită în cinci părți: a. dreptul ecleziastic, b. dreptul constituțional, c. dreptul stărilor și națiunilor recepte, d. judecata, e. alte domenii ale dreptului.

*Compilatae Constitutiones*³ (*Compilatae constitutiones Regni Transylvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum*, Legiuirile culese ale Țării Transilvaniei și Părților din Regatul Ungariei la ea anexate) este codicele principelui Mihai Apafi I (1632–1690), adoptat de Dieta din anul 1669, decretat în același an, în ziua de 4 martie, care constituie culegerea articolelor adoptate de Dietele transilvănene ținute între anii 1654–1669, redactată ca o continuare a *Approbatae Constitutiones*.

3. Tripartitul lui Ștefan Werbőczy, la care s-a făcut referire ca lege în anii 1571–1572⁴ și care a fost menționat printre legile țării în jurământul inaugural al mai multor principii și în punctul 3 al Diplomei Leopoldine din anul 1691.

4. Așa-numitele *Articuli novellares* (noile articole), adică legile adoptate între 1744 și 1848 și incluse în codice, (în limba latină până în 1847, apoi în limba maghiară). Rezoluțiile Dietelor dintre anii 1669 și 1744 au fost considerate ca suferind de vicii de formă și de aceea nu pot fi considerate ca având putere de lege.

5. Așa-numitele *Articuli diaetales provisionales*, adică cele opt articole (94–97 și 133–136) adoptate de Dieta din anul 1791, confirmate doar provizoriu de către regele Francisc I al Ungariei (1768–1835).

6. Valabilitatea legilor consacrate, dar neincluse în codicile de legi, a rămas disputată între savanții juriști transilvăneni. Prima ediție a codului de legi din Transilvania într-un singur volum a apărut în 1779, iar cea de-a doua ediție în 1815. *Codicele de legi a Țării Transilvaniei împărțit în trei cărți (Erdély országnak három könyvekre osztott Törvényes könyve)* a fost publicat în două volume de câte 4 tomuri și a fost structurat – contrar titlului – nu în 3, ci în 4 cărți, respectiv: a. *Approbatae Constitutiones*, b. *Compilatae Constitutiones*, c. *Articuli novellares*, d. statutele municipale ale națiunii săsești.⁵

2. Dreptul consuetudinar

Dreptul privat al Transilvaniei a fost constituit la început aproape exclusiv din norme de drept cutumiar. Werbőczy s-a străduit să culeagă aceste norme în Tripartitul său. Potrivit lui Werbőczy, dreptul cutumiar, în special în câmpul dreptului privat, putea

3 *Compilatae constitutiones Regni Transylvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum. Ex articulis ab anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo quarto, ad praesentem huncusque millesimum sexcentiesimum sexagesimum nonum conclusis excerptae. Claudiopoli, apud Michaellem Szentyel Veres-egyhazi, MDCLXXI [1671].*

4 Balás Gábor (1979): *Erdély jökora jogtörténete 1540–1849 közti korra*, Magyar Jogász Szövetség Állam- és Jogtörténeti Bizottsága, Budapest, p. 42. Tripartitul lui Ștefan Werbőczy a fost tipărit la Cluj de către Gáspár Heltai, în anul 1571.

5 Trócsányi Zsolt (2005): *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*, Gondolat Kiadó, Budapest, p. 29.

să producă trei feluri de efecte: a. de interpretare a legii, b. de completare a legii și, în mod excepțional c. putea priva legea de efectele sale.⁶

Dreptul cutumiar a îndeplinit în continuare un rol important, în special în domeniul dreptului privat și în era consemnării scrise a normelor de drept, respectiv a legiferării transilvănene independente.

3. Practica înaltelor instanțe

Competența înaltelor instanțelor ale țării (palatinul, judele țării, înlocuitorul persoanei regelui, cunoscut în latină ca *personalis praesentiae regiae in iudiciis locumtenens*) a încetat în privința Transilvaniei odată cu ruperea țării survenită în 1526. Principatul Transilvaniei însă și-a format în scurt timp propriile structuri de înaltă jurisdicție, fiind respectată practica acestora.⁷ Este însă indubitabil că aceste organe jurisdicționale nu s-au bucurat de prestigiul însemnat al înaltelor instanțe de judecată ale Ungariei.⁸

4. Doctrina juridică

Tripartitul lui Ștefan Werbőczy a fost tipărit în limbă maghiară în Transilvania de către Gáspár Heltai, la Cluj, în anul 1571.⁹ De asemenea, o traducere în limbă maghiară a Tripartitului (1669), destinată studenților la drept, a fost tipărită de Ferenc Nagy de Sânpaul sub formă de poem.¹⁰

János Décsi Baranyai,¹¹ după studiile juridice urmate la Wittenberg, la solicitarea consilierilor principelui Transilvaniei, a redactat lucrarea cu titlul *Syntagma institutionum juris Imperialis ac Ungarici* (Culegerea normelor juridice maghiare și imperiale, Cluj 1593), în care a constatat că legile noastre autohtone sunt lacunare, dezordonate și desuete, iar din acest motiv a încercat să creeze sincronisme, în limita posibilului, între dreptul maghiar și cel roman pentru îmbunătățirea procesului de dezvoltare a noilor norme juridice. Este surprinzător că, la prezentarea dreptului autohton, Décsi face referire în repetate rânduri la *Quadripartitum*,¹² publicat în formă tipărită numai

6 Geörch Illés (1833): Birjon-e a szokás még tovább is törvénytörő erővel? în Geörch Illés' törvényes tárgyu értekezései, Landerer, Pest, p. 16; Dósa Elek (1861a): *Erdélyhoni jogtudomány. Első könyv: Erdélyhoni közjogtan*, Kolozsvár, p. 34.

7 Bogdándi Zsolt (2016): Az Erdélyi Fejedelemség személyes jelenléti bírósága és a táblai elnökök a 16. század második felében, *Erdélyi Múzeum* nr. 1/2016, p. 47.

8 Stipta István (1997): *A magyar bírósági rendszer története*, Multiplex Media – Debrecen University Press, Debrecen, p. 88.

9 Werbőczy István (1571): *Decretvm, az az Magyar és Erdely országnac törvény könyue. Colosvarot, Heltai Gaspártol wyonnan meg nyomtattot*, Kolozsvár.

10 A se vedea Werbőczy István *törvény könyvének compendiuma, melly közönséges magyar-versekre formáltván iratott, és ki-adatott Homord Sz. Pali N. Ferencz által* (1699), Kolozsvár.

11 Johannes Decius Barovius [n. Décs (Ungaria), 1560. – d. Târgu-Mureș (România), 15 mai 1601].

12 *Quadripartitum*, cu titlul său latin complet *Quadripartitum Opus Juris Consuetudinarii Regni Hungariae*, a fost o culegere a dreptului cutumiar pregătit la ordinul lui Ferdinand I (1503–1564) al Ungariei. Efectele sale asupra dezvoltării dreptului maghiar au fost de o semnificație mult inferioară celor ale Tripartitului.

în 1798, neavând posibilitatea să cunoască conținutul acestuia decât în formă de manuscris.¹³ În mod regretabil, până ce opera sa a fost finalizată, noua putere nu a mai fost receptivă la propunerile lui Décsi.¹⁴

Juriștii umaniști ai curții principelui au contribuit de asemenea în mod semnificativ la interesul dezvoltării vieții juridice transilvănene, ca de exemplu Márton Berzeviczy (1538–1596), cancelar al Transilvaniei și diplomat¹⁵ care, în cursul studiilor din străinătate cu durata de un deceniu a fost ales în 1568 ca rector al Universității din Padova,¹⁶ Farkas Kovacsóczy (1540–1594), nobil maghiar, cancelar al Transilvaniei¹⁷ sau István Kakas (1565–1603), diplomat transilvănean.¹⁸

5. Privilegiile

Unele privilegii au afectat în mod semnificativ dezvoltarea dreptului transilvănean (a se vedea articolele 7-17 ale părții a II-a a Tripartitului lui Werbőczy). Este suficient să facem aici referire la privilegiile sașilor din Transilvania. Mai târziu, privilegiile acordate de mai mulți principii ai Transilvaniei nu au mai fost recunoscute, de exemplu, privilegiile acordate de Ștefan Bocskai (1557–1606), Gabriel Bethlen și George I Rákóczi, care au fost conferite pe timp de război (Legea a III-a din anul 1609, Legea a VII-a din anul 1622, paragraful 13 al Legii a V-a din anul 1647).¹⁹

6. Statutele

În Transilvania, pe lângă legi, statutele națiunilor, ținuturilor și localităților, respectiv drepturile municipale au avut o semnificație mai mare decât în țara-mamă. Obiectul de reglementare al legilor transilvănene a fost preponderent puterea principelui, statutul politic al diferitelor națiuni și regimul juridic aplicabil feluritelor confesiuni. Problemele principale ale dreptului privat au fost reglementate de către diferitele statute.

- 13 Illés József (1931): A Quadripartitum közjogi interpolatioi, *Értekezések a Filozófiai és Társadalmi Tudományok Köréből* nr. 2/1931; Viczián István (1935): A Quadripartitum eltérései a Tripartitumtól a nemesi magánjogban, *Az Illés Szeminárium Kiadványai* 2(1935); Degré Alajos (1936): A Négyeskönyv perjogi anyaga, *Az Illés-szeminárium kiadványai* 3(1936); Degré Alajos (1936): *A Négyeskönyv büntetőjogi elvei*, Attila-Nyomda, Budapest; Máthé Gábor et. al. (2015): *Quadripartitum kézirat azonosítása*, Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest.
- 14 Zlinszky János (1999): Baranyai Decsi Czimor János, în Hamza Gábor (ed.): *Magyar jogtudósok*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, p. 49.
- 15 Veress Endre (1911): *Berzeviczy Márton 1538–1596*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest.
- 16 Veress Endre (1915): A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai (1264–1864), Stephaneum Nyomda R. T., Budapest – Kolozsvár.
- 17 Szádeczky Lajos (1891): *Kovacsóczy Farkas 1576–1594*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- 18 Veress Endre (1905): *Zalánkeményi Kakas István*, Magyar Tudományos Akadémia – Magyar Történelmi Társulat, Budapest.
- 19 A se vedea Wenzel Gusztáv (1863): *A magyar és erdélyi magánjog rendszere*, Kir. M. Egyetemi Nyomda, Buda, p. 78.

II. PERSOANELE, CAPACITATEA DE FOLOSINȚĂ

Noțiunea juridică a capacității de folosință s-a dezvoltat în dreptul roman. La acea vreme, situația omului liber era diferită de cea a sclavului, persoană fără capacitate de folosință. Abolirea instituției sclaviei și declararea principiului caracterului universal al capacității de folosință sunt meritul creștinismului. Potrivit principiilor creștine, fiecare om este liber și egal. În realitate însă, principiile libertății și egalității mult timp nu au fost respectate. Această stare de fapt mai puțin ideală a fost raționalizată sub pretextul că, deși cândva toți oamenii erau egali, lașii, care nu au fost doritori să lupte, ulterior și-au pierdut libertatea. Nobilimea însă și-a răscumpărat privilegiile cu propriul ei sânge.

În Ungaria, după întemeierea statului de către regele (Sfântul) Ștefan I și convertirea la creștinism, teoretic, fiecare om avea capacitate de folosință, deci putea fi subiect de drepturi și obligații, dar capacitatea deplină de folosință era rezervată nobilimii. Slugile, iobagii și cei care nu erau socotiți nobili au beneficiat numai de o capacitate de folosință restrânsă. Drepturile subiective distincte ale stărilor privilegiate și ale iobagilor cu capacitate de folosință restrânsă au fost definite, pe lângă reglementarea legală și cutumiară, și prin sistemul diferit de jurisdicție și administrație publică față de care erau supuși. În dreptul feudal, dependența personală și capacitatea de folosință limitată erau compatibile.

În dreptul de dinainte de 1848, numai nobilimea beneficia de capacitate de folosință deplină. Dreptul privat maghiar nu făcea distincție între aristocrați și nobilimea minoră. Sub acest aspect, într-adevăr, era respectat principiul unității și al identității libertății nobiliare, decretat prin Legea din anul 1351. Începând din secolul al XV-lea, numai nobilimea putea deține în proprietate domenii care nu erau grevate de obligații specifice prestațiilor la care iobagii erau ținuți, exercitând pe aceste domenii drepturi regale. Nobilii erau îndreptățiți să perceapă taxa numită a noua parte (în cuantum de 10% din recoltă, numită a noua parte fiindcă era a noua zecime din recoltă datorată ca taxă, a zecea zecime, dijma, fiind datorată bisericii). Asupra celor fără titlu nobiliar și a iobagilor care rezidau pe domeniile lor, dispuneau de autoritate și competență judiciară generală. În Transilvania, teoretic, numai persoanele aparținând celor patru confesiuni recepte puteau dobândi rang nobiliar. Acest principiu a fost confirmat și de către Dieta din 25 noiembrie 1671. În practică însă acest principiu nu a fost impus cu statornicie, fiindcă, în rândul românilor, și cei de religie ortodoxă puteau deveni nobili.²⁰ Preoții și pastorii celor patru confesiuni recepte au fost considerați ca fiind nobili în persoanele lor. Drepturile nobiliare sunt rezumate de *Approbatæ Constitutiones* partea a III-a art. 6. Potrivit acestui articol, nobilul putea fi citat numai în fața judeului competent pentru persoana sa, nu putea fi ținut să furnizeze cai pentru poștalion sau curier, nu putea fi obligat la darea de socoteli, nu putea fi reținut în afara procesului penal, nu putea fi obligat să fie servitor și nu putea fi obligat să treacă sub arme decât la ordinul principelui.²¹

²⁰ Balás (1979): p. 196.

²¹ Trócsányi (2005): p. 37.

În ceea ce privește iobagii, legile din anul 1514 au fost și mai severe înăsprite de articolul 47 al părții a V-a din *Approbatæ Constitutiones*, iar Dieta din 10 februarie 1683 de la Sighișoara, prin articolul 8, a înrăutățit și mai mult situația lor.

Calitatea de nobil se putea dobândi în mod original și în mod derivat.

1. Modul de dobândire original însemna că, după formarea ordinii nobiliare, numai regele era îndreptățit să acorde prin donație rang nobiliar.

Cazurile modului de dobândire originală a calității de nobil:

A. Donație de domenii din partea regelui: cel care beneficia de donația unor domenii devenea nobil de drept.

B. Scrisoare regală de înnobilitare cu blazon, respectiv donația armoariilor: s-a răspândit în practică din timpul domniei regelui Sigismund de Luxemburg ca regele să doneze numai titlul de nobil, fără ca acesta să fie însoțit de domenii. Această formă de conferire a titlului nobiliar a avut loc de obicei pentru „ca numărul luptătorilor să se înmulțească”, iar cei înobilizați „să fie soldați sub stindardele regelui”. Așa-numiții nobili prin donația armoariilor nu erau diferiți de iobagi decât prin scrisoarea de privilegiu ce li se acorda.

C. Legitimizare: Copilul bărbatului nobil născut în afara căsătoriei legale putea fi înobilat prin grația regelui.

D. Declararea ca fiu: a fost introdusă de către regele Ungariei Carol I Robert de Anjou (1288–1342). Regele putea declara ca fiind fiu prin ficțiune, fiica nobilului rămasă fără posteritate pe linie masculină sau altă rudă de sex feminin a ginții, conferindu-i drepturi identice cu cele ale bărbatilor, inclusiv dreptul de a moșteni.²²

E. Adopția: regele putea încuviința pentru nobilul fără posteritate pe linie masculină, adopția unei persoane fără titlu nobiliar care astfel dobânda rang nobiliar și dreptul de a-i succeda adoptantului.

F. Declararea solemnă ca fiu al patriei: regele avea dreptul să confere titlu nobiliar străinilor cu acordul stărilor recepte, prin decretarea unei legi în acest sens (Legea LXXVII din anul 1550).

2. Modurile de dobândire derivate:

A. Nașterea: Copilul născut din căsătoria legal încheiată a bărbatului nobil devenea nobil prin naștere. Dacă unei mame nobile i se naștea un copil din căsătoria legal încheiată cu soțul său fără titlu nobiliar, acesta dobânda rangul de agilis, fiind considerat numai pe jumătate nobil. Agilis-ul devenea o persoană liberă, nesupusă autorității stăpânului, dar avea deplină capacitate de folosință numai în privința patrimoniului moștenit de la mama sa. Statutul său social depindea în practică de influența familiei mamei.

B. Căsătoria: Femeile puteau dobândi rang nobiliar și prin căsătorie, rang care putea fi păstrat și în urma decesului soțului, dar numai până la încheierea unei noi căsătorii.

²² Holub József (1925): A fiúsításról, în *Emlékkönyv dr. gróf Klebelsberg Kuno negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére*, Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata R.-T., Budapest, p. 305-319.

C. Copilul femeii declarate ca fiu, născut din căsătoria încheiată cu o persoană fără rang nobiliar, devenea la rândul său, de drept, nobil.

În sistemul juridic și de valori al societății maghiare vechi, izvorul principal al privilegiilor era vitejia pe timp de război (Tripartitul, partea a III-a, articolul 18), astfel că, potrivit dreptului privat feudal, capacitatea deplină de folosință era rezervată bărbaților nobili. Chiar dacă Biserica a făcut multe în interesul ameliorării situației personale și patrimoniale a femeilor, iar sistemul de valori al cavalerilor a ridicat, de asemenea, la nivel de principiu, respectul față de femei, totuși capacitatea de folosință a femeilor era în multe privințe restrânsă, în principal în câmpul moștenirii și al dreptului familiei.

Prin căsătorie, femeile deveneau majore, dobândind apartenența la starea receptă căreia îi aparținea soțul lor: de exemplu, o femeie cu statut nobiliar de mijloc, prin căsătorie putea deveni aristocrată. Femeile căsătorite aveau dreptul la întreținere, ceea ce însemna că soțul era obligat să-și întrețină soția într-un fel potrivit statutului său social și patrimonial. Femeia căsătorită putea să dispună liber de patrimoniul său propriu (patrimoniul parafernă), deținut în proprietate înainte de încheierea căsătoriei sau dobândit în urma donațiilor și a moștenirii după încheierea căsătoriei. Darul de logodnă, primit de la soț sau de la familia acestuia, făcea de asemenea parte din patrimoniul propriu al femeii. Dota, primită de către femeie de la propria familie la încheierea căsătoriei, făcea și ea parte din patrimoniul său propriu, dar aceasta era administrată de către soțul ei. Dotaliciul (*douaire*) este una dintre cele mai vechi instituții ale dreptului privat maghiar și era datorat de către soț soției ca o contraprestație pentru obligațiile soției asumate prin căsătorie. Cuantumul acestuia era în concordanță cu statutul soțului. Fiicele necăsătorite la data decesului antecesorilor lor aveau dreptul să pretindă de la frații comoștenitori întreținere, creștere și aranjarea căsătoriei, în virtutea așa-numitului drept al fiicei necăsătorite.

În dreptul de dinainte de 1848, capacitatea de folosință a nobilului care săvârșise o infracțiune gravă putea fi restrânsă. Persoana lovită de infamie nu putea îndeplini oficii publice, nu putea fi desemnată ca tutore sau curator, nu putea deține calitatea de membru în cadrul asociațiilor sau corporațiilor, testamentul său și orice atestare sau mărturie făcută sau dată de el erau lovite de nulitate absolută. În afară de acestea, era restrânsă și capacitatea de folosință a copiilor născuți în afara căsătoriei legal încheiate.

Era considerat *burghez* persoana admisă în rândul burghezimii veritabile a orașului, printr-o hotărâre dată în acest sens de către consiliul orășenesc și de către cetățenii aleși (jurații), care achita taxa obișnuită, respectiv depunea jurământul cerut. Burghezii beneficiau de privilegiul propriu: aveau libertatea persoanei lor pe teritoriul cetății, homagiul lor era stabilit în quantum identic cu cel al unui nobil, aveau dreptul să aleagă propriii lor juzi și demnitari. În afara cetății însă, jurământul depus de ei avea numai valoarea probantă egală cu cea a unui iobag.

Iobagii erau supuși autorității stăpânului. Datorită acestui statut, drepturile lor personale și reale – în pofida ameliorărilor din secolele XVIII–XIX – au rămas limitate. Iobagul putea să se mute de la domiciliul său numai după îndeplinirea anumitor

condiții. De exemplu, erau necesare autorizări (*licentia*), trebuia să nu fie împröcesuat, să nu aibă datorii și să achite taxa de relocare (*terragium*). Învățământul fiilor de iobagi era condiționat de acordul stăpânului moșier, ca și încheierea căsătoriei de către iobagi. Erau obligați de asemenea să îndeplinească anumite prestații (ca de exemplu robotul) și să achite către stăpânul moșier a noua parte și alte dări în funcție de veniturile realizate pe fondul lor. Toate litigiile născute din raporturile feudale dintre iobag și stăpân erau de competența scaunului stăpânului de moșie (*forum dominale*, o instanță de judecată a stăpânului moșier), ca și procesele legate de infrațiuni. Dacă stăpânului i se acorda și *dreptul de paloș (ius gladii)*, scaunul stăpânului putea să pronunțe și pedepse capitale.

Iobagii *aveau capacitate procesuală activă limitată*, putând chema în judecată nobili doar prin intermediul propriului lor stăpân, care era obligat să reprezinte interesul iobagului său în astfel de cazuri, în temeiul principiului paternalist.

Iobagii *nu puteau dobândi domenii nobiliare*. Dacă acest lucru totuși ar fi avut loc, orice nobil avea dreptul să preia în stăpânire domeniul, sub cuvânt că cel care nu avea calitatea de nobil, deci nu era membru al Sfintei Coroane (doctrina medievală a statalității întruchipate prin însăși Sfânta Coroană, adică a statului perceput ca o unitate a teritorului, a regelui și a nobilimii), nu putea deține fonduri de pământ.

Capacitatea de exercițiu se delimitează de *capacitatea de folosință*. *Capacitatea de exercițiu* a persoanei este acea abilitate conferită omului de a dobândi drepturi și de a asuma obligații în nume propriu și din proprie inițiativă. Dreptul privat al epocii stabilea capacitatea de exercițiu în funcție de așa-numitul „*cens intelectual*”. Deoarece acesta era în mod obiectiv imposibil de verificat în privința fiecărei persoane, ca un criteriu extern au fost trasate, pe lângă cerința existenței discernământului, anumite limite de vârstă. Pe lângă acestea, dreptul de dinainte de 1848 număra printre factorii care influențează capacitatea de exercițiu sexul, statutul în cadrul stărilor recepte și pierderea onoarei, infamia.

- A. Vârsta: potrivit Tripartitului, este impuber(ă), deci nu are capacitate de exercițiu, băiatul cu vârsta sub 14 ani împliniți, respectiv, fata care nu împlinise vârsta de 12 ani. Femeile dobândeau majoratul, deci capacitatea de exercițiu deplină, prin împlinirea vârstei de 16 ani, iar bărbații prin împlinirea vârstei de 24 de ani. Persoanele cu vârsta între punctele extreme ale acestui interval de vârste erau denumite puberi. Ele puteau beneficia de capacitatea restrânsă de exercițiu. Fata care împlinise vârsta de 12 ani se putea căsători, iar băiatul cu vârsta de 14 ani împliniți putea accepta donații. La vârsta de 16 ani, cel din urmă putea contracta împrumuturi, constituind moșia sa ca garanție, iar la vârsta de 18 ani putea chiar să încheie și cesiuni perpetue.
- B. Discernământul: Alienații mental nu aveau capacitate de exercițiu, în numele acestora putând acționa doar reprezentanții lor legali.
- C. Sexul: Capacitatea de exercițiu a femeilor era limitată, căci până la momentul căsătoriei se aflau sub puterea tatălui lor.

III. DREPTUL FAMILIEI

Familia este comunitatea formată din părinți, copii și rudele lor cele mai apropiate, constituind celula de bază a societății medievale, dar și a statului și a Bisericii. Familia se baza pe rudenia de sânge, dar unii membrii (afinii) aparțineau acesteia și în virtutea întreținerii la care erau îndreptățiți.

În vechiul drept maghiar, familia cuprindea de obicei două generații: comunitatea părinților și copiilor lor necăsătoriți (așa-numita *familie restrânsă*). *Familia extinsă* era compusă din 4 generații, cu 28-30 membri, care proveneau din mai multe familii restrânse înrudite pe linie paternă. În familiile extinse, de obicei, capul familiei era bărbatul cel mai în vârstă, el avea dreptul de a dispune de patrimoniul familiei, conducea viața morală, reprezenta familia și determina persoanele care puteau fi primite în familie. Membrii familiei participau, potrivit vârstei și sexului, la muncile gospodăriei familiale. Capul familiei restrânse era soțul, care avea dreptul de a dispune de membrii familiei, de a exercita autoritatea paternă asupra copiilor, soția intrând sub autoritatea soțului. Tatăl de familie era reprezentantul legal și administratorul patrimoniului persoanelor aflate sub puterea și autoritatea sa. Ștefan Werbőczy arată în Tripartit că obligația părinților privitoare la creșterea copiilor lor era o obligație naturală de care părinții nu puteau fi scutiți de nicio putere legiuitoare.²³

Una dintre cele mai semnificative realizări de aculturare ale *civilizației creștine din Evul Mediu* a fost dezvoltarea modelului căsătoriei. În urma destrămării Imperiului Roman de Apus și a epocii furtunoase a marilor migrații, dezvoltarea căsătoriei creștine general acceptată de societatea europeană ca instituție socială, juridică și religioasă a necesitat aproape un mileniu. În paralel, „preacurvirea”, concubinajul, poligamia, răpirea sau cumpărarea femeilor și divorțul au devenit fapte penale.

Conform dreptului canonic, *căsătoria* este legământul asumat pe o viață întreagă, prin liberă voință, de către un bărbat și o femeie, scopul său natural fiind în beneficiul soților, zămisirea și creșterea copiilor. Libera voință avea înțelesul de: 1° lipsa oricărei constrângeri la care părțile să fi fost supuse; 2° absența impedimentelor în forma interdicției legii eclesiastice sau naturale. Acest legământ între persoanele botezate a fost ridicat de către Biserică la rangul de sacrament (Corpus Iuris Canonici articolul 1055, paragraful 1). Legământul căsătoriei este legat de Dumnezeu însuși, astfel încât căsătoria încheiată și perfectată între părți botezate nu poate fi desfăcută niciodată (Corpus Iuris Canonici articolul 1141). Exclusiv așa-numita *separare de pat și masă* ducea la încetarea conviețuirii soților, fără să afecteze legământul dintre ei. Biserica, începând cu al patrulea Conciliu de la Lateran (1215), a reușit să atragă căsătoria sub autoritatea *dreptului canonic* și în competența generală a instanțelor de judecată eclesiastice. Dreptul canonic, în măsura permisă de condițiile epocii, a întărit drepturile femeilor în privința căsătoriei.

În timpul domniei regelui Ungariei Coloman Cărturarul (1074?–1116), la sinodul de la Esztergom ținut în preajma anului 1116, s-a dispus ca „*orice nuntă să aibă loc*

23 Dósa Elek (1861b): *Erdélyhoni jogtudomány. Második könyv: Erdélyhoni magyar magánjogtan*, Kolozsvár, p. 22; Roszner Ervin (1887): *Régi magyar házassági jog*, Franklin Társulat, Budapest.

cu Biserica de față, în prezența preotului, la vederea unor martori ați, printr-un oarecare semn al logodnei și având consimțământul ambelor părți” (Coloman II 15).

O nouă etapă, totodată cu efecte până în prezent, a dezvoltării dreptului matrimonial maghiar a început prin rezoluția ședinței a XXIV-a a Conciliului Tridentin (*de la Trento*), organizată în 1563, care a inițiat reînnoirea catolică. Atunci au fost reglementate în detaliu normele de drept procesual și material pentru încheierea căsătoriei. Căsătoria era separată în două părți: 1° *logodna*, ale cărei cerințe formale nu au fost reglementate în detaliu, dar a constituit peste orice dubiu o promisiune fermă de căsătorie, care nu putea fi revocată decât din motive bine întemeiate; 2° *căsătoria*, care era valabilă numai dacă părțile declarau intenția lor reciprocă de a se căsători în fața preotului paroh competent după domiciliul uneia dintre ele, în prezența a cel puțin doi martori.

În Ungaria, *jurământul de credință* a devenit parte a ceremoniei datorită cardinalului Péter Pázmány (1570–1637), în limba maghiară termenul fiind la originea cuvântului care desemnează și *cununia* (*esküvő*, în traducere literală având înțelesul de *jurământ*): „Așa să-mi ajute Dumnezeu, Marea Noastră Doamnă, preafericita Fecioară Maria, că îl iubesc pe XY cel (cea) de față, îl iau de soț (o iau de soție) din dragoste, potrivit orânduirii lui Dumnezeu, potrivit legii Sfintei Biserici Mamă, și că nu îl (nu o) voi părăsi, până la moartea-mi, până la moartea-i, în niciun necaz, așa să-mi ajute Dumnezeu.”

Conciliul Tridentin a stabilit cazurile de nulitate a căsătoriei:

Rudenía de sânge: rudele în linie dreaptă, rudele în linie colaterală până la gradul al patrulea inclusiv, mai târziu doar până la gradul al doilea inclusiv – rudele de gradul al treilea putându-se căsători pe baza unei învoielii episcopale speciale, fără posibilitatea acordării ulterioare a învoielii – (această modalitate de determinare a rudeniei constituie așa-numitul sistem germanic). *Afinitatea*: rudele de sânge ale uneia dintre părțile căsătorite într-un oarecare grad sunt de drept afinii celeilalte părți în grad identic, interdicția privind căsătoria între rude fiind aplicată în mod corespunzător. *Rudenía spirituală*: din motive de cumetrie, de botez, de confirmațiune. *Lipsa vârstei minime* (12 ani la fete, 16 ani la băieți). *Alienație mintală* cunoscută (în cazul lipsei capacității de exercițiu). *Infamia* (în cazul persoanelor necăsătorite). *Aderarea persoanei la un ordin monahal*. *Hirotonisirea* ca preot, fără ca persoana să dețină și calitatea de monah. Dacă se încheiasse deja o căsătorie care încă era valabilă (*bigamia*). *Impotența* îndeobște cunoscută. *Uxorucidul*. Căsătoria încheiată sub imperiul *constrângerii*, *amenințării* sau *dolului* (care privește o caracteristică semnificativă fizică sau psihică a celui alt soț).

Constituiau *impedimente prohibitive* cazurile care nu rezultau în nulitatea căsătoriei, ci într-o sancțiune aplicată persoanelor care le nesocoteau: un astfel de motiv de interdicție sau perioadă interzisă era perioada postului, respectiv un timp de cel puțin 10 luni (anul de doliu) de la decesul soțului.

În primele trei duminici de la data încheierii logodnei, aceasta trebuia anunțată în biserică, pentru ca impedimentele la căsătorie, dacă existau, să poată ieși la iveală.²⁴

24 Csizmadia Andor (1983): A házasság a feudális korban s a tridenti zsinat rendelkezéseinek végrehajtása Magyarországon, *Jogtudományi Közöny* nr. 3/1983; Erdő Péter (2011): A házasság kánonjogi arculata a történelemben, în Erdő Péter (ed.): *Egyházjog a középkori Magyarországon*, Osiris Kiadó, Budapest; Péter Katalin (2008): *Házasság a régi Magyarországon: 16–17. század*, L'Harmattan, Budapest.

În secolul al XVI-lea, în paralel cu constituirea *organizării eclesiastice a Bisericilor Protestante* și recunoașterea libertății lor religioase, aderenții confesiunilor protestante au încheiat căsătorii în fața pastorilor proprii. Dreptul care guverna căsătoria luteranilor și calviniștilor a fost recunoscut și prin Rezoluția din 1731 a regelui Ungariei Carol al III-lea (1685–1740). Potrivit opticii teologice protestante, căsătoria, deși nu este lipsită de orice semnificație spirituală, totuși, ca instituție juridică, aparține sistemului de drept laic. Din acest motiv, căsătoria civilă a fost introdusă prima oară în țările protestante, tendință urmată mai apoi și de țările catolice. În Ungaria, *Patenta privind căsătoria* a împăratului Austriei și rege al Ungariei Iosif al II-lea (1741–1790), emisă în 1786 (nulă și neavenită potrivit dreptului constituțional maghiar), a calificat căsătoria ca fiind un contract civil. Dispoziția „regelui cu pălărie”²⁵ a fost însă retracată după decesul său, Dieta din 1790–1791 restabilind reglementarea juridică anterioară. Problema căsătoriei civile a reintrat pe ordinea de zi a legiuitorului numai în urma compromisului austro-ungar din 1867. În 1868 s-a încercat pentru prima oară reglementarea anumitor chestiuni în legătură cu așa-numitele căsătorii mixte. După aceea, fiecare soț aderent al unei confesiuni recepte a fost supus competenței generale a instanțelor eclesiastice ale propriei confesiuni în această materie. A fost dispusă și urmarea confesiunii părinților de religii diferite de către copii lor, în funcție de sex (ficele urmând a adopta religia mamei, iar băieții pe cea a tatălui).²⁶

În Transilvania, regulile confesiunilor recepte stabileau normele care guvernau căsătoria.

Datorită haosului care domnea în acea epocă, Dieta din 3 mai 1615 s-a putut pronunța în sensul că acela a cărui soție fusese înrobătită se putea recăsători.

Confesiunile recepte au reglementat în mod diferit desfacerea căsătoriei, astfel că au existat persoane care s-au căsătorit și au inițiat divorțul întotdeauna potrivit normelor confesiunii considerate a fi mai favorabile, determinată conform propriilor necesități. Din acest motiv, Dieta din data de 24 mai 1625 a declarat astfel de practici ca fiind echivalente poligamiei.

IV. DREPTURILE REALE

Dreptul real, ca noțiune abstractă, cuprinzătoare, a început să se formeze în știința dreptului european în Evul Mediu. Instituțiile aparținătoare acestei ramuri a dreptului civil au fost analizate ca *raporturi juridice absolute* de către glosatorii, comentatorii și juriștii pandectiști germani care și-au clădit teoriile pe fundamentele dreptului roman, în pofida faptului că proprietatea privată din dreptul roman era aplicabilă

25 Regele Iosif al II-lea era supranumit „regele cu pălărie” fiindcă a refuzat să fie încoronat cu Sfânta Coroană, pentru ca să nu fie nevoit să confirme constituția Regatului Ungariei prin jurământul inaugural.

26 Degré Alajos (1941): *A magyarországi szentszékek gyakorlata a protestánsok köteléki pereiben 1786-ig*, în Angyal Pál, Baranyay Jusztin, Móra Mihály (ed.): *Notter Antal emlékkönyv: dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről*, Szent István-Társulat Föbizománya, Budapest; Hanuy Ferencz (1904): *A vegyes házasságok jogtörténete különös tekintettel Magyarországra: tanulmány*, Madarász B., Pécs.

dreptului privat feudal practic în mod exclusiv în privința bunurilor mobile. Delimitarea *dreptului real de dreptul de creanță* a fost dezvoltată de juriștii pandectiști ai secolelor XVIII–XIX. În opinia lor, dreptul real cuprinde acele norme juridice care se referă la raporturile juridice legate de lucrurile naturale supuse puterii omului. Astfel a fost formată *statica dreptului patrimonial* privat, care are ca scop asigurarea prerogativei ca persoana îndreptățită să se poată bucura în mod pașnic de bunul său.

Delimitarea *dreptului real de dreptul de creanță (raportul juridic de obligații)* este necesară fiindcă dreptul real reglementează regimul ocrotirii de lungă durată a drepturilor deja dobândite, în timp ce dreptul obligațiilor se referă la circulația juridică și dinamica drepturilor constituite asupra bunurilor. Dreptul real are caracter absolut și impune respectarea raportului juridic de drept real de către toate persoanele (caracterul *erga omnes*), în timp ce dreptul de creanță dă naștere la raporturi juridice relative, între creditori și debitori determinați în persoanele lor.

Cercul drepturilor reale este închis, pe când cercul drepturilor de creanță este deschis. Dezvoltarea continuă a economiei poate da naștere zilnic unor raporturi juridice obligaționale noi. Interesul public este impus mai pregnant în cadrul dreptului real și din acest motiv normele referitoare la această ramură a dreptului sunt în mare parte imperative, în timp ce reglementarea raporturilor juridice obligaționale este de cele mai multe ori guvernată de norme dispozitive. Dreptul de a dispune al persoanelor care sunt părți în cadrul unui raport juridic obligațional se poate manifesta în mod liber.

Dreptul maghiar și sistemele de drept aparținătoare familiei romano-germane împart lucrurile în *bunuri mobile* și *bunuri imobile* potrivit naturii lor. Această clasificare a fost prima oară folosită în dreptul roman. Clasificarea bunurilor corporale în acest mod a survenit la atingerea unui anumit grad al dezvoltării gândirii abstracte juridice. Ca principiu general, Werbőczy a legat noțiunea de bun mobil de posibilitatea mișcării acestuia din locul său, fără ca aceasta să rezulte în prejudicii substanței lucrului. (Tripartitul partea I articolul 95 paragraful 2, partea a III-a articolul 26, paragraful 15). Diferențierea bunurilor mobile de cele imobile a dobândit importanță în dreptul feudal. În general, dreptul roman nu a făcut nicio distincție între bunurile mobile și imobile din punctul de vedere al modalităților de dobândire a drepturilor asupra acestora (excepțiile notabile fiind *res mancipi*, uzucapiunea și furtul). Dreptul feudal a supus imobilele unui regim special, în timp ce chestiunea reglementării proprietății mobiliare, datorită valorii economice mai reduse a bunurilor supuse acestui din urmă regim, a fost marginalizată. Deși dreptul feudal a preluat clasificarea bunurilor din dreptul roman, totuși a transformat-o conform propriilor nevoi.

În *dreptul feudal au fost considerate ca fiind bunuri mobile* banii, straietele, armele, caii, dar a fost clasificat astfel și imobilul grevat cu zălog, acesta subrogându-se sumei de bani, iar posesia acestuia putând fi oricând redobândită de proprietar prin restituirea împrumutului către creditor. În schimb, herghelia cu mai mult de 50 de cai era considerată ca fiind bun imobil. Conform practicii străvechi, erau considerați a fi bunuri *imobile* și banii care proveneau din valorificarea proprietății imobiliare a ginții. Această clasificare a avut o mare importanță, imobilele constituind mijlocul de existență al familiei. În opera lui Werbőczy, încă nu era nici măcar contemplată posibilitatea ca activul patrimonialului unui nobil să se compună preponderent din bani sau obligații patrimoniale. Întregul sistem juridic a fost construit nu în

interesul asigurării circulației juridice a imobilelor, ci în interesul păstrării destinației acestora. Partea cea mai semnificativă a patrimoniului național era de natură imobiliară, valoarea bunurilor moștenite de cele mai multe ori o depășea pe cea a bunurilor achizite (dobândite prin acte între vii), astfel fiind atribuită o mare semnificație păstrării emolumentului (activului) masei patrimoniale la o valoare constantă și conservării acestuia în sânul familiei (a se vedea instituția *proprietății ginții*).

În dreptul feudal maghiar de dinainte de 1848, sistemul dependenței economice și cel în domeniul proprietății au fost aplicate într-o strânsă corelație cu sistemul ierarhic al supunerii politice. Pe baza acestora se putea demonstra interacțiunea între dependența personală și cea economică, în timp ce nicio persoană nu deținea proprietate privată imobiliară veritabilă în sensul de astăzi al cuvântului.

Gábor Balás a afirmat că în Transilvania modalitatea cea mai des întâlnită de dobândire a dreptului de proprietate asupra imobilelor în proprietate nobiliară a fost donația, iar în interiorul acestei categorii, în special așa-numita *donație mixtă*, care deghiza un act juridic similar vânzării-cumpărării.²⁷

Dreptul nostru vechi a restrâns *dreptul de dispoziție* în privința imobilelor și a restrâns și dreptul de *dobândire a proprietății imobiliare* al majorității populației. Domeniul funciar, ca instituție juridică *sui generis*, întrețesută cu statutul social și cu raporturile de putere, nu a fost în realitate o formă de proprietate propriu-zisă, fiind mai similară posesiei. Ignác Frank²⁸ a opinat că aceasta era doar o *proprietate a dreptului de folosință*. Asupra domeniului, nobilul era îndreptățit numai la *dominiu*, adică putere și dreptul de folosință al acestuia. Putea să dispună liber exclusiv de veniturile generate de acest domeniu. Lipsea prerogativa cea mai specifică a proprietarului raportat la dreptul său de proprietate, elementul prin care era expusă esența circuitului civil: libera dispoziție.²⁹

În primul rând, dreptul de proprietate funciară a fost limitat de *proeminența dreptului de proprietate a regelui (ius regium)*, potrivit căruia toate drepturile de proprietate asupra fondului funciar al țării izvorăsc din donații regale (Tripartitul partea I articolul 3). Dreptul de a dispune prin donație de imobile a fost transmis de către stările recepte regelui prin actul încoronării, regele la rândul său fiind supus autorității Sfintei Coroane. Pământul donat se reîntorcea la trezoreria regală în cazul stingerii neamului, respectiv din cauza infidelității donatarului.

În asemenea cazuri, fiscul redobânda doar ceea ce fusese în mod originar al său, deci nici sub acest aspect nobilul beneficiar al donației unui domeniu nu putea fi considerat ca fiind veritabil proprietar. Vânzarea domeniului primit prin donație sau dispunerea de acesta prin testament era permisă doar pe baza unei învoiri regale. Fără aceasta, procurorul regelui putea lesne să solicite restituirea domeniului pe cale litigioasă. Siguranța circuitului civil era zădărnicită de dreptul fiscului de a redobândi domeniul pe cale judecătorească în cazul stingerii neamului nobilului care beneficiase de donația inițială, chiar dacă domeniul intrase deja în posesia legitimă a unei alte familii nobiliare.

27 Balás (1979): p. 196.

28 Frank Ignác (1845): *A közigazság törvénye Magyarhonban*, Buda, p. 193.

29 Trócsányi (2005): p. 62.

Dreptul de *proprietate al ginții* limita de asemenea dreptul de dispoziție al proprietarului imobilului cu destinație funciară: bunul care constituia proprietatea ginții nu era numai al persoanei care îl stăpânea, ci al întregii ginți, prin această noțiune înțelegându-se dobânditorul originar și toate persoanele îndreptățite să îl moștenească sau să dobândească cu alt titlu bunul acestuia, nu numai cei în viață, dar și în mod solidar cei ce urmau să se nască mai târziu.

Proprietatea ginții a avut ca efect restrângerea dreptului de dispoziție prin acte între vii sau pentru cauză de moarte asupra patrimoniului dobânditorului originar, care era ulterior transmis erezilor prin moștenire legală sau prin legate care confirmau sau ordonau modul transmiterii pentru cauză de moarte, fără posibilitatea derogării prin testament de la normele aplicabile moștenirii legale. Bunul supus proprietății ginții trebuia oferit de către vânzător spre cumpărare cu prioritate către cei care ar fi avut vocație la moștenirea legală a acestuia, în ordinea aplicabilă lor potrivit dreptului succesoral, ca și cum ar fi venit efectiv la moștenire. Aceasta era așa-numita „poftire” sau înștiințare a beneficiarului dreptului de preemțiune. Ruștele care nu veneau la moștenirea strămoșului ginții sau moștenitorilor acestuia, vecinii și cei cu proprietăți în același hotar trebuiau de asemenea invitați în mod obligatoriu să cumpere cu prioritate prin așa-numita „recomandare”. Dacă cea din urmă era omisă, se putea solicita anularea cesiunii permanente. Cererea întemeiată pe asemenea drepturi ale ginții nu era supusă prescripției, putând fi valorificată printr-un litigiu și după trecerea mai multor secole. Din acest motiv, până în secolele XVIII–XIX abia mai rămăseseră familii înstărite care să nu fi fost interesate în deznodământul unor astfel de litigii, fie fiindcă fuseseră chemate în judecată, fie fiindcă dețineau calitatea de reclamânți.

Exploatarea agricolă în regim feudal a limitat, de asemenea, dreptul de dispoziție al proprietarilor moșierii. Conform celor constatate în Tripartitul lui Ștefan Werbőczy, deși proprietarul întregului domeniu feudal era stăpânul moșier, în realitate domeniile erau împărțite în două mase funciare distincte: 1° *terenurile aferente conacului*, care erau valorificate în gestiunea directă a stăpânului, și 2° *fondurile iobagilor* (colonilor) cultivate de către aceștia în schimbul unor prestații specifice datorate stăpânului [denumite împreună ca așa-numitul „urbariu” (din cuvântul maghiar *úrber*, în traducere literală: chiria stăpânului), care ulterior a dobândit și sensul de carte funciară în limba română]. În privința fondurilor de tipul al doilea, de-a lungul istoriei s-a format un raport juridic între stăpân și iobag care era oarecum asemănător *arendei*, dar care se deosebește de contractul de arendă din dreptul modern sub multiple aspecte. Fiindcă baza de impunere a statului s-a limitat la fondurile colonilor, pe de o parte, chestiunea urbarială a fost atrasă în competența legiuitorului și, pe de altă parte, a existat o tendință în sensul împiedicării stăpânului de la preluarea acestor fonduri de la iobagi, care ar fi rezultat în diminuarea bazei de impunere. Dreptul de „proprietate” al stăpânului asupra fondurilor iobagilor s-a limitat în realitate la beneficiul prestațiilor datorate lui de către iobagi, întinderea lor fiind de asemenea reglementată prin lege. Terenurile urbariale aveau deci aproximativ atâta valoare cât valorau și prestațiile efectiv furnizate de către iobag stăpânului său în schimbul ocupării acestora. Iobagii au avut, peste aceste obligații, și un drept limitat de dispoziție asupra fondurilor destinate lor (de „înstrăinare” – de fapt cesiune – și de

transmitere ca moștenire). Stăpânul moșier nu putea să alipească sesia colonului la fondurile aferente conacului dacă iobagul deceda fără să lase moștenitori. În astfel de situații, era obligat să mute un nou iobag pe fondul vacant. Moșierul nu putea să dobândească aceste fonduri nici măcar prin cumpărare.³⁰

V. DREPTUL OBLIGAȚIILOR

În dreptul privat transilvănean, dreptul obligațiilor nu a fost elaborat într-o măsură detaliată, asemănătoare drepturilor reale.

Actul juridic generator de obligații cel mai semnificativ era considerat a fi *contractul*. Acesta era forma juridică a raportului de schimb caracteristic circuitului civil și în Evul Mediu. Conform științei dreptului maghiar, contractul se formează prin manifestarea de voință concordantă a două sau mai multe părți (principiul consensualismului). Contractul este un fapt juridic în sens larg; dă naștere la, modifică sau stinge raporturi juridice, beneficiind de ocrotirea statului, fiind posibilă impunerea respectării acestuia pe calea coerciției judiciare.

În perioada feudală, cadrul normativ aplicabil contractelor era segmentul cel mai slab dezvoltat al dreptului privat maghiar. Pentru îndeplinirea contractului se depunea un jurământ. Pe lângă acesta, puterea obligatorie a contractului era dată de respectarea unor cerințe extrinseci de formă: de exemplu se bea aldămașul, sau băieții erau păruiți la semnele de hotar astfel încât să își amintească până la sfârșitul vieții de granițele proprietății familiei etc. Mai târziu, s-a generalizat din ce în ce mai mult forma scrisă. În fața *locului autentic* (de obicei constituit de un *capitul* al unei mănăstiri) părțile declarau solemn prin viu grai ce fel de contract doreau să încheie. Oficialii eclesiastici cuprindeau această declarație în formă scrisă cu respectarea cerințelor legale și aplicau pe document sigiliul lor spre autentificare. Concomitent cu instituirea acestui regim, a devenit posibilă și nașterea unor raporturi juridice de durată între debitor și creditor.

Dintre contracte, cea mai mare importanță a avut-o cel privitor la transmiterea între vii a domeniului imobiliar nobiliar, *cesiunea perpetuă* (*fassio perennalis*). În cazul unor domenii supuse regimului proprietății ginții, înstrăinarea acestora prin cesiune perpetuă era posibilă numai dacă cesiunea era necesară datorită unor motive

30 Both Ödön (1984): A magyar feudális tulajdon fő vonásai a kései feudalizmus idején, *Jogtudományi Közlöny* nr. 6/1984, p. 328; Degré Alajos (1978): A feudális tulajdonjog egyik jellemző vonása, *Jogtudományi Közlöny* nr. 9/1978, p. 536; Frank Ignác (1848): *Ósiség és elévülés*, Buda; Händel Béla (1944): A tehervállalás középkori jogrendünkben, *Századok* nr. 7-9/1944, p. 372; Illés József (1941): A nova donatio jogi természetete, în *Notter Antal Emlékkönyv: dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről*, Szent István-Társulat Főbizománya, Budapest, p. 634. Kállay István (1981): A nemesi tulajdon kötöttségei, *Jogtudományi Közlöny* nr. 8/1981, p. 702; Kállay István (1982): Kötetlen kötöttség a feudális magánjogban, *Jogtudományi Közlöny* nr. 7/1982, p. 527; Kelemen László (1926): Az ősi magyar ingatlanjog rendszere és nemzeti jelentősége, *Magyar Jogi Szemle* anul 1926, p. 327; Murarik Antal (1938): *Az ősiség alapintézményeinek eredete*, Budapest; Párniczky Mihály (1942): *Az ősiség a XIX. században*, Stephaneum Nyomda, Budapest.

temeinice, cum ar fi necesitățile economice sau răscumpărarea unei rude din captivitate. Moșierul înstrăinător al fondului supus proprietății ginții era obligat, peste această cerință, să ofere domeniul spre vânzare prima oară moștenitorilor dobânditorului original, aceștia beneficiind de un drept de preemțiune asupra domeniului. Omisiunea parcurgerii acestei proceduri prealabile avea ca rezultat posibilitatea conferită membrilor ginții și moștenitorilor acestora de a redobândi domeniul pe cale litigioasă, oricând în viitor. Așa cum am arătat, acest drept nu a fost supus prescripției extinctive. Pentru înstrăinarea unor domenii provenite din donații regale, trebuia obținut și acordul regelui.³¹

VI. DREPTUL SUCCESORAL

Dreptul succesoral este constituit de totalitatea normelor juridice care reglementează soarta patrimoniului unei persoane fizice (a moștenirii lăsate) în urma decesului acesteia.

Scopul dreptului succesoral este ca patrimoniul să nu rămână fără stăpân în urma decesului persoanei care lasă moștenirea, să fie asigurată în continuare utilizarea acestuia conform destinației sale și să nu fie periclitată baza patrimonială a existenței familiei. Pe lângă toate acestea, instituția moștenirii conferă dreptului de proprietate caracterul său complet. Proprietatea privată devine pe deplin eficace numai în cazul în care există posibilitatea transmiterii acestui drept prin moștenire. Privarea persoanei de dreptul de a transmite bunuri prin moștenire sau restrângerea acestui drept duce la risipă și zădărnicește acumularea de valori patrimoniale. În cea de-a doua fază a vieții umane nu ar fi fost încurajată augmentarea patrimoniului, dacă cel care urma a lăsa moștenirea ar fi știut că după decesul său rudele (de exemplu copiii) nu ar fi beneficiat de bunurile acumulate.

Din perspectivă istorică, dreptul succesoral este caracterizat de conflictul a două mari principii contradictorii:

1. Dreptul la *liberă dispoziție* asupra patrimoniului succesoral.

2. Ocrotirea *intereselor de familie*, pentru ca soarta bunurilor supuse transmiterii pe cale succesorală să nu depindă exclusiv de capriciile capului familiei. Din acest motiv, libera dispoziție prin acte de ultimă voință era restricționată. Cutumele aplicabile dreptului succesoral nu erau dispozitive, ci, în marea lor majoritate, imperative, și nu permiteau derogări.

Dezvoltarea dreptului succesoral european, începând cu Evul Mediu și până în zilele noastre, s-a eliberat din ce în ce mai mult de sub dominația familiei, în centrul acestei instituții fiind transpusă libertatea de dispoziție a individului. Împreună cu această evoluție, câmpul normelor imperative s-a restrâns, ele fiind înlocuite de norme dispozitive.

În Ungaria, *dreptul privat feudal* a condus la elaborarea dreptului succesoral prin subordonare la dreptul public al epocii. Dreptul la moștenire depindea de statutul feudal al celui care lăsa moștenirea, de persoana moștenitorului, având de asemenea

31 Wenzel (1863): p. 607; Dósa (1861b): p. 493.

semnificație proveniența și calitatea patrimoniului succesoral transmis. Cutuma principală a fost *moștenirea legală* dezvoltată în conformitate cu principiile de mai sus.³² Cutuma reglementa ordinea după care se determina vocația succesorală aplicabilă pământului, casei, armelor, documentelor familiei, obiectelor personale, animalelor etc.

În cadrul *moștenirii legale*, cu prioritate moșteneau descendenții, iar în lipsa lor, ascendenții, iar în lipsa acestora, rudele colaterale. În cadrul moștenirii descendenților fii legitimi ai persoanei care lăsa moștenirea, aceștia moșteneau în părți egale toate bunurile, în afara casei familiale a tatălui, care revenea mezinului, precum și a documentelor familiei, care reveneau fratelui celui mai în vârstă (împreună cu sarcina de a apăra drepturile ginții prin folosirea lor ca mijloace de probă). *Descendenții de sex feminin* moșteneau în cote egale cu cei de sex masculin bunurile achiziționate pe linie paternă – dacă dobândirea avea loc cu titlu gratuit și donatorul permisesse această moștenire, dreptul de a moșteni fiind extins prin chiar actul de donație și asupra fiicelor cu privire la bunurile donate –, bunurile ginții și cele achizite pe linie maternă, respectiv bunurile mobile lăsate de către defunct, în afara armelor și a arhivei familiei. Imobilul dat în zălog era considerat bun mobil.³³

Soția defunctului era îndreptățită la *drepturile văduvei* cu privire la abitație și întreținere corespunzătoare, iar în cazul în care dorea să se recăsătorească, la prestarea celor necesare căsătoriei de către comoștenitorii de sex bărbătesc.

Potrivit dreptului vechi maghiar nobiliar, prin *legate cuprinse în testament se putea dispune* exclusiv de bunuri mobile și de domeniile care nu fuseseră obținute prin donație. Bunurile în proprietatea ginții puteau face obiectul unor astfel de dispoziții numai dacă dispunătorul decedase fără moștenitori legali.

Actul de ultimă voință îmbrăca fie forma unei declarații unilaterale din partea dispunătorului, fie a unui testament, fie a unui contract succesoral. *Testamentul* era dispoziția unilaterală făcută pentru cauză de moarte cu privire la bunurile defunctului. Testamentul era întotdeauna revocabil, în schimb, *contractul succesoral* nu putea fi revocat unilateral.

Moștenirea testamentară (sau pe baza contractului succesoral) s-a dezvoltat în Ungaria din rădăcinile instituției identificabile în dreptul canonic și în dreptul roman. Regele Ștefan I al Ungariei conferise deja tuturor persoanelor dreptul de a lăsa bunurile proprietatea lor văduvei, fiilor, fiicelor și altor rude sau Bisericii, prin testament (Legile Sfântului Ștefan, II.5.). Prima Bulă de Aur (a regelui Andrei al II-lea, Legea IV din anul 1222) a permis servientului³⁴ (persoanei obligate să treacă sub arme) care nu avea descendenți de sex bărbătesc să dispună în mod liber de trei pătrimi din patrimoniul său. La reinnoirea Bulei de Aur din anul 1351, regalitatea a desființat însă expres această prevedere. Dreptul feudal a restricționat la un cadru foarte strâns

32 Illés József (1904): *A törvényes öröklés rendje az Árpádok korában*, Athenaeum, Budapest; Magyary Géza (1890): *A rokonok törvényes öröklési rendje 1848 előtti jogunkban*, *Magyar Igazságügy* anul 1890.

33 Somogyi Ferenc (1937): *Végrendelkezés nemesi magánjogunk szerint 1000-tól 1715-ig*, Dunántúl, Pécs.

34 Servienții regelui au constituit o pătură socială intermediară în Ungaria secolelor XI–XII între baronii magnați, moșieri și între vitejii de ordine comună.

dreptul de dispoziție prin testament, întemeindu-se pe dreptul de proprietate al ginții și pentru ocrotirea intereselor membrilor acesteia. Transmiterea pe cale testamentară a fost permisă numai în privința bunurilor achizite (Tripartitul, partea I, articolele 51 și 57). În privința normelor referitoare la testamente, până în secolul al XVIII-lea, dreptul canonic a fost în mare parte izvorul definitoriu, valabilitatea actului fiind stabilită din acest motiv de instanțe eclesiastice. Legea XXVII din anul 1715 a stabilit condițiile de formă ale testamentului și, în același timp, a desființat regula păstrată din dreptul roman potrivit căreia numai testamentul prin care dispunătorul dispune de întregul său patrimoniu era valabil.³⁵

VII. DREPTUL PRIVAT AL SECUIOR

1. Izvoarele dreptului

Normele dreptului privat privitoare la secui s-au modificat în timpul existenței Principatului Transilvaniei.³⁶ Dreptul a avut un rol deosebit de important în istoria secuilor fiindcă a contribuit în mod hotărâtor la existența continuată a comunității secuilor în regiunile locuite de ei din timpuri străvechi.³⁷ *Dreptul municipal al secuilor* a fost deja apreciat și de către Ștefan Werbőczy sub titlul *Az erdélyi schitákról, kiket székelyeknek hívunk [Despre sciții transilvăneni, pe care îi numim secui]: „În afară de aceștia, mai sunt în părțile Transilvaniei sciții, nobilii privilegiați, care din poporul sciților au descins cu ocazia primei descălecări a celor din urmă în Panonia, cei pe care, cu nume stălcit noi îi numim «siculus»; cei ce trăiesc potrivit unor legi și cutume deplin separate; fiind cei mai pricepuți în îndeletnicirile războiului; își împart obârșiile și oficiile între ei (potrivit vechilor datini) pe triburi, ginți și ramuri ale ginții spre a se împărtași de ele”* (Tripartitul, partea a III-a, articolul 4).

Dreptul „națiunii” secuilor s-a bazat pe privilegii, statute și pe, dreptul cutumiar.³⁸ Dintre statute, cele mai semnificative erau: a. Constituțiile Adunării Generale a Națiunii de la Târgu-Mureș din 1451 sub conducerea lui Péter Vizaknai și Ioan Gereb de Wyngarth (scris și Wýngarth); b. Constituțiile Adunării Națiunii de la Odorheiu-Secuiesc din 1505; c. Constituțiile Adunării Generale a Națiunii de la Lutița din

35 Holub József (1926): Végrendeleti jogunk alakulása, *Akadémiai Értesítő* anul 1926; Murarik Antal (1934): A szabad rendelkezési jog Szt. István törvényeiben, *Századok* supliment pentru anul 1934, p. 497.

36 Cu titlu general a se vedea Bónis György (1942): *Magyar jog – székelyjog*, Rothermere-Alap, Cluj.

37 Benkő Josephus (1791): *Imago inclytæ in Transsylvania nationis Siculicæ historico-politica, ex probatissimis historiis et cumprimis legibus partiis atque comitiorum decretis, sive articulis diaetalibus adumbata*, Cibinii – Claudiopoli; Székely Mihály (1818): *A nemes székely nemzetnek constitútiói, privilégiumai és a jószág leszállását tárgyazó némelly törvényes ítéletei, több hiteles leveles-tároból egybe-szedve*, Pest; Kállay Ferentz (2013): *Historiai értekezés a' nemes székely nemzet' eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a' régi időkben*, Digitális Kalamáris, Szarvas.

38 Zakariás Erzsébet (1992): A közvélemény mint hatalom (A szokásjogok ereje a hagyományos székely faluközösségben), *Korunk* nr. 10/1992, p. 104-107.

1506; d. vechile statute confirmate de voievozii Ștefan Dobo și Francisc Kendi (scris și Kendy), compilate la Adunarea de la Odorheiu-Secuiesc din anul 1555. Dintre *privilegiu*, cel mai important este constituit de scrisoarea de privilegiu întocmită la Gherla în anul 1636 de către George I Rákóczi.³⁹

Printre privilegiile secuilor s-au numărat nu numai posibilitatea organizării societății lor, ci și cea a determinării normelor care reglementau viața lor cotidiană. În mod evident, acest lucru nu a însemnat nici că poporul de decrete ale domnitorului Transilvaniei nu ar fi influențat viața micilor comunități secuiești, nici că nu ar fi fost obligați să se supună acestora, dar statutele și legile sătești au fost adoptate pentru realizarea organizării și susținerii ordinii lor interne și au luat naștere pentru ocrotirea obiceiurilor și tradițiilor străvechi. Prin tradiție și obicei înțelegem organizarea și jurisdicția – soluționarea litigiilor, legiuirea, perceperea taxelor, organizarea pășunatului etc. – satului secuiesc. Comunitatea era cea care aplica legiuirile adoptate, în toate cazurile stipulate în norma juridică, fiind un organ de executare colectiv, și facilita soluționarea problemelor de interes public.

Statutele satelor secuiești erau formulate și adoptate de „întreg satul”, deci de către sfatul compus din nobili și locuitori aparținând ordinii oamenilor liberi și a iobagilor deopotrivă. Cele mai timpurii statute din Zălan și Suseni au fost adoptate în 1581, dar surse și mai vechi fac mențiune de „încheierile” satului.⁴⁰

2. Dreptul persoanelor

Calitatea de *secui* însemna că persoana beneficia de *un statut special ca și subiect de drept*, care rezulta din descendența secuiască și din totalitatea drepturilor asociate. Aceste drepturi puteau fi invocate de către secui oriunde în Regatul Ungariei. Secuii liberi în conformitate cu Tripartitul erau considerați ca având drepturi nobiliare. Aceste drepturi s-au extins asupra membrilor celor trei clase sociale ale secuilor, adică asupra *aristocraților (primores)*, *ecveștrilor (primipili)* și *pedestrașilor sau dorobanților*⁴¹ (*pixidarii*) deopotrivă.

Secuii au reușit să-și păstreze statutul asimilat nobilimii mijlocii maghiare până în secolul al XVI-lea. Domnitorii Principatului Transilvaniei s-au străduit din ce în ce mai mult pentru restricționarea privilegiilor secuilor, ceea ce însemna și perceperea unei taxe sub denumirea de „ajutor bănesc” (*subsidiu*), alternativ cu darea unui bou (așa-numita „ökörsütés” cu înțeles literal de *prăjirea boului* având însă înțelesul de

39 Jakab Elek (1888): Magyarországi jogtörténelmi emlékek. Első közlemény: székely nemzeti, törvényhatósági és községi statutumok, 1451–1778, *Századok* nr. 6/1888, p. 541-550.

40 Imreh István (1947): *Székely falutörvények*, Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem – Erdélyi Tudományos Intézet, Cluj; Imreh István (1983): *A törvényhozó székelyfalu*, Kriterion, București; Imreh István (1971): A székely falvak törvényeiről, în Székely Zoltán, Árvay József, Jecza Tibor, Kovács Sándor: *Aluta III*, Sepsiszentgyörgyi Múzeum, Sfântu-Gheorghe; Imreh István (1973): *A rendtartó székelyfalu: faluközösségi határozatok a feudalizmus utolsó évszázadából*, Kriterion, București; Imreh István (1987): *Székelyek a múltó idóben*, Magvetó, Budapest.

41 Cuvântul „dorobant” s-a format din cuvântul german „trabant” cu înțeles de soldat pedestraș. A se vedea Szádeczky Kardoss Lajos (1927): *A székely nemzet története és alkotmánya*, Budapest, p. 149.

însemnare a bouului cu fierul roșu, spre a fi predat regelui sau principelui). Regele ales al Ungariei Ioan II-lea (cunoscut și ca Ioan Sigismund Zápolya; 1540–1571), primul principe al Transilvaniei, a fost cel care s-a angajat pentru prima oară în conflict deschis cu secuii, iar din acest motiv în anul 1562 a izbucnit răscoala generală a secuilor. În urma suprimării răscoalei, Ioan Sigismund, prin legile emise la Sighișoara, a decretat ca secuii să devină iobagii regelui. Din acest motiv, secuii de rând (cei fără calitatea de aristocrat sau ecvestru) erau obligați să plătească taxe.

Dintre principii transilvăneni, și membrii dinastiei Báthory⁴² au încercat să știrbească drepturile străvechi ale secuilor. Din aceasta a rezultat că, în cursul ofensivei voievodului Țării Românești, Mihai Viteazul (1558–1601) din anul 1599, secuii din scaunele Trei Scaune, Ciuc, Gheorgheni și Odorhei s-au alăturat voievodului român (în timp ce secuii din scaunele Arieșului și Mureșului s-au alăturat lui Andrei Báthory), care prin scrisoarea de privilegii emisă în 28 noiembrie 1599 le-a restituit toate privilegiile. În sfârșit, în urma înfrângerii lui Mihai Viteazul, Sigismund Báthory, principe al Transilvaniei, a emis la 31 decembrie 1601 o scrisoare de privilegii la Deva, prin care a restituit drepturile și libertățile anterioare ale tuturor secuilor și, după aceasta, principii transilvăneni nu au mai încercat să retracteze din aceste drepturi. Ștefan Bocskai, în 16 februarie 1605, a confirmat libertățile conferite de către Sigismund Báthory.⁴³

Odată cu trecerea timpului, din ce în ce mai mulți secui s-au obligat a deveni iobagi, poate datorită modului de viață mai prielnic, dar mai ales fiindcă, spre deosebire de restul locuitorilor Transilvaniei, bărbații secuilor au rămas în continuare obligați fiecare să treacă sub arme în cazul în care țara ar fi fost atacată de un inamic străin. Gabriel Bethlen, în Dieta de la Bistrița din 8 octombrie 1622, a revocat toate convențiile prin care secuii renunțaseră la libertatea lor, devenind iobagi, născute de la dominația voievodului Mihai. Din acest motiv, majoritatea covârșitoare a secuilor au rămas secui liberi și în continuare.⁴⁴ Diploma Leopoldină⁴⁵ emisă în 1691 a recunoscut scutirea secuilor de la taxare și, mai mult, în această diplomă este consemnat faptul că secuii sunt cel mai militant popor de pe glob, dar în același timp a fost reglementat pe termen lung statutul Transilvaniei și, în interiorul acesteia, a Țării Secuilor, libertatea de mișcare a populației acesteia. După înfrângerea suferită în 1711, care a pus capăt războiului pentru independență dus sub stindardul lui Francisc Rákóczi al II-lea (1676–1735), secuii, împreună cu întreaga populație maghiară a Transilvaniei, au putut simți în curând politica revanșistă anti-maghiară a Habsburgilor. În urma reformelor repetate ale regimului fiscal dintre anii 1754–1769, în pofida scutirilor

42 Ștefan Báthory (1533–1586) a fost ales rege al Poloniei (1576–1586). Andrei Báthory (1563–1599) cardinal al Ungariei a fost timp de 7 luni principe al Transilvaniei, Sigismund Báthory (1572–1613). Gabriel Báthory (1589–1613) a fost ultimul membru al familiei Báthory care a cărmuit Principatul Transilvaniei.

43 Szádeczky (1927): p. 141.

44 Balogh Judit, Jeney-Tóth Annamária (2005): *A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Cluj-Napoca, p. 63; Balás Gábor, Sándorfy Ferencné (1984): *A székelyek nyomában*, Panoráma, Budapest, p. 163.

45 Horváth Attila (2009): A történeti alkotmány forrásai, *Nagy Magyarország* nr. 4/2009, p. 16.

de la taxare, secuii erau obligați să plătească taxe stabilite arbitrar.⁴⁶ În 7 ianuarie 1764 trupele imperiale au atacat secuii din Siculeni, care se manifestau împotriva conșcripției forțate. În timpul masacrului care a urmat au fost ucise mai mult de 200 de persoane, majoritatea lor fiind neînarmate.

3. Drepturile reale

Din perspectiva dreptului de proprietate funciară, secuii s-au bucurat de un regim juridic mai prielnic decât nobilii maghiari, domeniile funciare ale secuilor fiind considerate nu numai bunuri nobiliare, ci și de *primă ocupațiune* (*bona primaevae occupationis*)⁴⁷ (Approbatæ Constitutiones partea a III-a articolele 76 și 7, respectiv statutele secuilor.) Din terenurile aflate vacante la un moment dat, orice persoană putea să preia în posesie pământ, dar numai atât cât era capabilă să cultive singură. Dacă o suprafață de pământ rămânea necultivată timp de trei ani sau se dovedea despre aceasta că fusese cultivată în arendă, aceasta devenea de drept parte a fondului funciar comun, putând fi luată în posesie de ceilalți secuii.

Până în anul 1562, domnitorul nu putea să doneze domenii pe pământ secuiesc acoliților săi, ci numai rang nobiliar secuiesc. Chiar și în caz de trădare sau lezmajestate (*nota infidelitatis*) sau stingerea neamului (*defectus seminis*; rămânerea fără moștenitor), dreptul de proprietate se întorcea la comunitate. Cu excepția Scaunului Arieșului, dreptul regelui de a dona proprietăți a fost introdus și în Țara Secuilor, fiind ulterior desființat în 1636 de către George I Rákóczi.

4. Dreptul obligațiilor

La transmiterea proprietății funciare între secuii prin acte între vii, nu numai rudele, ci și vecinii trebuiau invitați la cumpărare, iar bunurile imobile puteau fi vândute terțelor persoane doar dacă cei dintâi nu își exercitau de dreptul lor de preemțiune (Approbatæ Constitutiones partea a III-a articolele 76 și 16.) Proprietatea funciară nu putea fi vândută nici la un preț superior valorii sale reale. În cazul în care acest lucru totuși ar fi avut loc, pământul putea fi răscumpărat de rudele vânzătorului la un preț stabilit în urma evaluării terenului (Approbatæ Constitutiones partea a III-a articolele 76 și 16).

5. Dreptul succesoral

Baza statutului privilegiat al secuilor era natura juridică de primă ocupațiune a pământurilor lor, pe care dreptul regal nu a fost aplicat aproape deloc până la mijlocul secolului al XVI-lea, deci domeniul secuiesc era dobândit sau moștenit de rude și de vecini ca primi ocupanți, chiar și în caz de condamnare pentru infidelitate sau de stingere a neamului proprietarului inițial. Cel care era primul care își punea semnul

46 Hermann Gusztáv Mihály (2014): A székelyek kollektív nemessége – mítosz vagy időben elévülő jogi tény?, *Korunk* nr. 1/2014, p. 100.

47Dósa (1861b): p. 233.

pe pământul moștenire vacantă, în urma decesului fostului deținător, devenea în astfel de situații moștenitor.⁴⁸

Moștenirea era posibilă numai pe linie descendentă. De obicei, descendentul de sex masculin moșteneau, iar în lipsa unor astfel de descendenți, moștenirea revenea descendentului de sex feminin. În lipsă de moștenitori în linie descendentă, pământul se agăuga la fondul funciar de folosință comună al secuilor (spre deosebire de cutuma feudală conform căreia ar fi revenit Coroanei sau moșierului local).

Punctul 20 al Constituțiunii Adunării Naționale a secuilor din 1555 prevedea că moștenirea revenea fiilor, iar fiicele aveau dreptul la toate cele necesare căsătoriei. În lipsă de moștenitori pe linie masculină însă – spre deosebire de dreptul maghiar –, fiicele moșteneau (punctul 21). În caz de infidelitate, moșia revenea moștenitorilor, și nu Coroanei. „*Secuiul nu poate să-și piardă moștenirea în niciun chip, chiar dacă și-ar pierde capul pe motiv de infidelitate, aceasta revenind rudelor sale pământeni.*”⁴⁹ În cazul stingerii neamului, la moștenire veneau rudele mai îndepărtate, iar nu regele, cum se întâmpla în comitate.⁵⁰

VIII. DREPTUL PRIVAT AL SAȘILOR

1. Partea generală

Sașii s-au străduit întotdeauna să creeze un sistem juridic unitar, aplicabil întregului Pământ Crăiesc (*Fundus Regius*).⁵¹ Această tendință s-a bazat pe Diploma Andreanum⁵² (1224) a regelui Andrei al II-lea (1176–1235) – care făcea referire la privilegiile acordate de regele Géza al II-lea (1130–1162) – considerat din vechi timpuri „*scrisoarea lor de libertate din aur*”.⁵³

48 Sándorfy Kamill (1941): Székelyörökség. Székely öröklés, *Magyar Jogi Szemle* nr. 3-4/1941, p. 97 și 61. Tüdös S. Kinga (2008): A székely örökség háramlása a 16-17. századi végrendeletek tükrében, *Aetas* nr. 4/2008, p. 205.

49 Lötsei Spielemberg László (1837): *A nemes székely nemzetnek jussait világosító némely darab levelek, többek által magyar nyelvre fordítva, némelyek pedig eredetileg magyar nyelven*, Felső Visti Kali Siméon, Maros Vásárhely, p. 117.

50 Oláh Sándor (2008): Földöröklés egy székely köznemesi családban a 18. század közepén, *Korall* 34(2008), p. 56; Szabó Károly (1875): Egy székely örökségi per 1535–1538-ban, *Századok* nr. 9/1875, p. 592-622.

51 Reiszner Joannis Georgii (1744): *Commentatio succincta ad jus statutarium seu municipale Saxonum in Transylvania: una cum textu originali Latino ... ut et versione eiusdem Germanica in fine commentationis annexa...*, Lipsiae; Albrich Johann Karl (1817): *Handbuch des sächsischen Privatrechts*, Hermannstadt; Incze József (1837): *Az erdélyi nagyfejedelemségben lakó nemes szász nemzetnek törvénykező módja*, Brassó.

52 Teleki József (1857): *Hunyadiak kora Magyarországon. Vol. XII*, Magyar Tudományos Akadémia, Pest, p. 289-303.

53 Hanzó Lajos (1941): Az erdélyi szász önkormányzat kialakulása, *Értekezések a M. Kir. Horthy Miklós Tudományegyetem Magyar Történelmi Intézetéből* nr. 1/1941, p. 20.

Werböczy, în schimb, nu face mențiune cu privire la dreptul particular și separat al sașilor.

Inițial un teritoriu periferic al Regatului Ungariei, regiunea locuită de sași s-a transformat într-un factor determinant în cadrul Principatului Transilvaniei. De asemenea, dezvoltarea rapidă a circulației mărfurilor a necesitat modernizarea dreptului cutumiar inițial aplicat. Acesta a fost scopul codicelui lui *Thomas Altenberger*,⁵⁴ întocmit în primul rând pe baza cărților de drept de la Nürnberg, Megdeburg și Iglau, primarii Sibiului urmând ulterior să-și depună jurământul la inaugurarea în oficiu pe această carte scrisă cu caractere gotice și ornată cu miniaturi.⁵⁵

Codicele Altenberger a fost compus din trei părți. Prima parte a fost constituită de Oglinda șvăbească (*Schwabenspiegel*),⁵⁶ care a conținut dreptul de la Nürnberg. Sașii și-au dezvoltat rapid propriul lor drept cutumiar și au întocmit mai multe statute. Din păcate, acestea nu s-au păstrat.⁵⁷

Johannes Honterus (1498–1549) a fost un polimat umanist de origine săsească transilvăneană, reformator luteran și organizator al Bisericii, om de științe ale naturii, pedagog, editor de cărți și jurist. El ar fi dorit să modernizeze statutele sașilor pe temeiul dreptului roman. Honterus a contribuit cu două lucrări juridice la răspândirea științei juridice umaniste în spațiul autohton. Cea cu titlul de *Sententiae ex libris Pandectarum iuris civilis decerptae*, cu o întindere de aproape 100 de pagini,⁵⁸ publicată în anul 1539, a fost compusă din citate preluate din Digestele lui Iustinian. Conformându-se metodelor didactice umaniste, a dorit să pună la dispoziția studenților dreptului și a celor care practicau jurisdicția, adagii juridice scurte și ușor de deslușit, iar în același timp a dorit să faciliteze reîntoarcerea la izvoarele antice. A dedicat cartea lui Ioan Zápolya, rege al Ungariei și voievod al Transilvaniei: "*Nimic nu este mai sublim între harurile de Dumnezeu conferite omenirii decât justiția, care într-însa contopește toate virtuțile.*"⁵⁹

Cealaltă mare operă a lui Honterus, cu titlul *Compendium iuris civilis in usum civitatum et sedium Saxoniarum*, a fost publicată în anul 1544. Nici în Ungaria și nici în Transilvania nu mai fusese publicată până la acel moment o altă lucrare care să rezume cu o precizie și adâncime comparabile prevederile dreptului roman. În același

54 Lindner Gusztáv (1885): *Az Altenberger féle codex nagy-szebeni kéziratának szövegkinyomtatása*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, p. 67-384.

55 Lindner Gusztáv (1884): Sváb tükör az erdélyi szászoknál, *Erdélyi Múzeum* anul 1884, p. 161.

56 Blazovich László, Schmidt József (2011): *A Sváb tükör*, Pólay Elemér Alapítvány – Csongrád Megyei Levéltár, Szeged. A se vedea și Kocher Gernot (2013): A jog ábrázolása a Sváb tükörben, în Heger Csabáné, Kajtár István (ed.): *Gernot Kocher*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs. Blazovich László (2009): A Sváb tükör keletkezése, elterjedése, szerkezete és forrásai, în Bobvos Pál (ed.): *Reformator iuris cooperandi. Tanulmányok Veres József 80. születésnapja tiszteletére*, Pólay E. Alapítvány, Szeged, p. 535-545. Blazovich László (2011): A Szász tükör és a német jogkönyvek hatása Magyarországon, *Jogtörténeti Szemle* nr. 2/2011, p. 18-22. Blazovich László (2006): Széljegyzetek a Szász tükör magyar fordításához, *Századok* nr. 2/2006, p. 477-482.

57 Wenzel (1863): p. 99.

58 <http://real-r.mtak.hu/103/>

59 P. Szabó Béla (1999): Johannes Honterus (1498–1549), în Hamza Gábor (ed.): *Magyar jogtudósok. Vol. I.*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, p. 25; P. Szabó Béla (2001): A jogtudós Honterus – az európai „*ius commune*” közvetítője, în W. Salgó Ágnes (ed.): *Honterus-émlékkönyv*, Osiris Kiadó, Budapest, p. 28-54.

timp, Honterus a reușit realizarea unui cod de drept ce unifica sașii într-o comunitate. Urmărind ideile lui Luther, și Philip Melanchthon a argumentat împotriva dreptului canonic al Bisericii Catolice. Potrivit poziției sale, în cadrul unei comunități, numai puterea politică este îndreptățită să elaboreze legi.

În prima carte a *Compendium*-ului, Honterus a disertat în legătură cu principiile generale ale dreptului și izvoarele dreptului, enumerând după aceea etapele procesului civil. A doua carte este compusă de tratatul său privitor la normele care guvernează căsătoria, adopția, tutela și moștenirea. Apoi, fără a urma un principiu logic fundamentat, enumeră normele privitoare la uz și uzufruct, servituțile rurale și la *operis novi nuntiatio* (protestul față de ridicarea unei construcții noi de către un vecin, care lezează interesele protestatarului). În a treia carte, Honterus analizează dreptul obligațiilor. Definește noțiunea pactelor și contractelor, trecând apoi la prezentarea diferitelor contracte: donația, împrumutul, împrumutul de folosință, vânzarea, locațiunea, depozitul, contractele de societate și de mandat. Ulterior, se întoarce la analiza instituțiilor aparținând mai degrabă părții generale a dreptului obligațiilor, cum sunt contractele încheiate de persoanele care se află sub puterea altora, fideiusiunea, gajul, plata, compensația, cesiunea de creanță, împrumutul de bani și plata nedatorată. Primele unsprezece capitole ale cărții a patra tratează diferite feluri de acțiuni, discutând între timp normele privitoare la modalitățile de dobândire a proprietății și la uzucapiune. Următoarele opt capitole tratează dreptul penal.⁶⁰

Prin intermediul operei lui Honterus, influența dreptului roman în regiunile locuite de sași a crescut, ajungând să atingă aproape cota recepției depline. Statutul sașilor a devenit singura normă juridică din Transilvania în care *ius commune* apare ca izvor de drept subsidiar (secundar).⁶¹

În interesul unificării practicii judiciare și pentru luarea în considerare a specificului națiunii săsești, Thomas Bomelius (?–1592), consilier în orașul Sibiu și notarul Adunării Generale a Sașilor,⁶² a pregătit, atât în limbă germană cât și în limbă latină, un manual de drept constituit din 30 de articole cu titlul de *Statuta iurium municipalium civitatis Cibiniensium reliquarumque civitatum et universorum Saxonum Transilvaniae*. Deși opera sa nu a apărut în formă tipărită, versiunea sa manuscrisă a fost folosită în cursul activităților jurisdicționale.⁶³

Opera lui Bomelius a fost ulterior utilizată de Matthias Fronius (1522–1588), membru al Senatului orașului Brașov.⁶⁴ Fiu al unor patricieni originari din Brașov, și-a urmat studiile superioare la Wittenberg și Frankfurt am Oder, devenind ulterior

60 Nagy Barna (1962): Két Honterus-mű variánsa, *Magyar Könyvszemle* nr. 2-3/1962, p. 219; P. Szabó (1999): p. 29.

61 Zlinszky János (2007): Kitionich János véleménye a jogászok jogfejlesztő szerepéről, *Jogelméleti Szemle* nr. 2/2007.

62 Gernot Nussbächer (2006): Zur Biographie von Thomas Bomelius, *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde* anul 2006, p. 137-141.

63 P. Szabó (1999): p. 38; Földesi Ferenc (2010): A Szász Univerzítás statútumai, *Magyar Könyvszemle* nr. 1/2010, p. 116.

64 Derzsi Júlia (2017): Párhuzamos életrajzok: Thomas Bomelius és Matthias Fronius. Értelmiségi pályák a közösség szolgálatában, în Bogdándi Zsolt, Fejér Tamás (ed.): *Hivatalnok értelmiség a kora újkori Erdélyben*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Cluj-Napoca, p. 43.

lector al științei juridice în școala lui Honterus de la Brașov și în fine notar al orașului. În baza solicitării primite de la Universitatea Săsească (organ de autoguvernare și conducere colectivă al comunității săsești, și nu o instituție de învățământ), până la anul 1570 și-a finalizat opera sa cu titlul de *Statuta iurium municipalium Saxonum in Transilvania, Der Sachen inn Siebenbürgen. Statua, oder eygen Landrecht*, care urma structura Instituțiilor⁶⁵ lui Iustinian, confirmată ca lege de Ștefan Báthory în luna februarie a anului 1583, fiind publicată în același an atât în limba latină, cât și în limba germană. Statutul sașilor din Transilvania, compus din patru părți și 31 de titluri, a rămas în vigoare aproape trei secole, până în anul 1853, fiind abrogat numai datorită intrării în vigoare a Codului civil austriac.⁶⁶

2. Dreptul persoanelor

Datorită privilegiilor conferite sașilor, aceștia, de principiu, nu puteau deveni nici iobagi, nici nobili. Astfel, sașii mai înstăriți erau clasificați în cadrul stării burgheze, chiar dacă în realitate numai sașii care locuiau în orașe fortificate („burg” în limba germană) aveau această denumire în cadrul comunității lor. Locuitorii satelor sunt de obicei menționați în surse ca fiind țărani. Totuși, agricultorii liberi aveau drepturi identice cu cele ale cetățenilor orașelor.

Preoții sași au încercat să împiedice răspândirea obiceiurilor maghiare în rândul enoriașilor lor, portul părului și hainelor în stil maghiar fiind, de exemplu, interzis cu desăvârșire.⁶⁷

Universitatea Săsească a permis înființarea de bresle, controlând funcționarea acestora și stabilind prețul produselor lor.⁶⁸

3. Drepturile reale

Teritoriile locuite de sași au rămas în proprietatea Sfintei Coroane, din acest motiv având denumirea de „*Pământ Crăiesc*”. Când sașii, în diplomele lor, au dorit să utilizeze denumirea de Țara Sașilor, Regina Maria Terezia (1717–1780) i-a avertizat dând următoarea instrucție scaunului gubernial: „*Observăm cu mâhnire că națiunea sașilor își arogă pretenții de proprietate și drept succesoral față de Pământul nostru Crăiesc, locuit de aceasta. Să exprimați către acel popor în numele nostru dezacordul nostru special față de această îndrăzneală.*”⁶⁹ Pământul deci aparținea Coroanei Ungariei, dar comunitatea săsească posedă în mod colectiv acest teritoriu.

Pământul era cultivat în comun de țărani sași și, mai mult, comuna stabilea cu titlu obligatoriu tipul culturii care se putea dezvolta într-o anumită zonă. Nici

65 Bónis (1972): p. 59-140.

66 Hermann (2013): p. 43-44.

67 Pukánszky Béla (1936): A szászok és az erdélyi gondolat, în Asztalos Miklós (ed.): *A történeti Erdély*, Az Erdélyi Férfiak Egyesülete, Budapest, p. 462.

68 Hermann Gusztáv Mihály (2013): Pillantás Erdély fejedelemskori társadalmára, *Korunk* nr. 3/2013, p. 43-44.

69 Orbán Balázs (1870): *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismeii szempontból*, Vol. IV, Pest, p. 15.

puterea feudală nu s-a dezvoltat, populația agrariană a satelor acceptând mai degrabă autoritatea orașelor. Această formă de agricultură îngrădită legal (*Flurzwang*) nu a încurajat în mod suficient producția agricolă, limitând sever libera inițiativă a proprietarului, dar a întărit în schimb coeziunea sașilor, care nu erau astfel despărțiți în pături sociale mutual ostile.

4. Dreptul obligațiilor

În teritoriile locuite de sași, Tripartitul lui Werbőczy nu era utilizat, dar chiar și în pofida acestui fapt, la vânzarea-cumpărarea terenurilor, rudele și vecinii beneficiau de un drept de preempțiune. Ei trebuiau invitați cu prioritate la cumpărarea terenului (Statutul sașilor, cartea a III-a, articolul 6, paragraful 7).

La vânzarea-cumpărarea bunurilor imobile erau stabilite condiții stricte: 1° vânzătorul și cumpărătorul trebuiau să indice prin contract terenul vândut și prețul vânzării stabilit de părți, 2° contractul de vânzare trebuia publicat de trei ori la locul unde se afla terenul vândut, 3° apoi urma băutul aldămașului (*Almeschtrinken*) și introducerea în posesie în prezența vecinilor (*immissio, statutio*). La acest moment încă se putea formula opoziție la vânzare. Cei care nu erau anunțați de vânzare aveau încă posibilitatea să-și valorifice dreptul de preempțiune într-un termen de un an (Statutul sașilor, cartea a III-a, articolul 6, paragrafele 5-8).

5. Dreptul succesoral

Deoarece în cadrul comunității matrimoniale legale utilizate de sași, o cotă de 2/3 din patrimoniul devălmaș revenea soțului și o cotă de 1/3 soției, această proporție utilizată la lichidarea comunității producea efecte și în câmpul dreptului succesoral. În materia moștenirii legale, în cazul moștenitorilor descendenți, sexul și linia acestora nu avea semnificație, cei de sex diferit având drepturi succesoriale identice. Dreptul cutumiar a fost aplicat timp de veacuri în materia partajului succesoral, casa revenind în proprietatea fiului celui mai tânăr în urma împărțelii. În cazul în care nu existau descendenți de sex masculin, atunci fiica cea mai tânără moștenește casa, cu obligația compensării celorlalți comoștenitori pentru cotele lor de moștenire asupra acesteia. Terenurile aflate în extravilanul satelor și pământurile de pășune erau împărțite proporțional între moștenitori, dar în cazul terenurilor din extravilanul orașelor, mezinul (mezina) era de obicei exclus (exclusă), deoarece acesta (aceasta) moștenește casa.

În această perioadă, dreptul sășesc era caracterizat de instituția specifică, necunoscută încă în legiurile străine, a *rezervei succesoriale*: cota legală de moștenire a descendenților nu putea fi lezată prin dispoziții testamentare, această cotă fiind compusă din 2/3 din patrimoniul succesoral. Sașii deci nu făceau diferență între terenurile moștenite și cele achizite. Drept consecință, nu au limitat nici dreptul de a dispune prin testament asupra acestora. În lipsă de moștenitori (cazul moștenirii vacante), dreptul de proprietate revenea comunității. Pădurile și pășunile au fost întotdeauna exploatate în comun de către comunitate.⁷⁰

⁷⁰ Wenzel (1863): p. 366.

IX. DREPTUL PRIVAT AL ROMÂNILOR

1. Dreptul familiei

Societatea din Evul Mediu și de la începutul Epocii Moderne a fost clădită pe o serie de raporturi juridice la baza cărora s-a aflat familia. Astfel, raporturile familiale de rudenie (naturală și civilă, născută prin înfiere și înfrățire, cât și cea creată prin alianță) constituiau baza societății acelor timpuri. Conform cerințelor epocii, și în Transilvania sistemul de organizare a raporturilor de rudenie era fundamentat pe concepția patriliniară. Statutul descendentului natural era inferior celui născut din căsătorie. În vederea ocrotirii orfanilor și a văduvelor, instituțiile tutelei și curatelei ocupau un rol semnificativ, fiind amănunțit reglementate și deseori aplicate, iar în lipsa unui termen românesc specific acestei perioade, și în rândul populației române din Transilvania.⁷¹

În vederea creării unor raporturi de rudenie civilă, sistemul juridic transilvănean cunoștea și în rândul românilor instituția înfierii (a adopției) și a înfrățirii (inclusiv în forma frăției de cruce, practică în Moldova și în Țara Românească, și în forma frăției de moșie, cunoscută în Țara Românească). În timp ce adopția avea ca scop principal transmiterea rangului și a averii către adoptat, înfrățirea era menită să sporească sentimentul de solidaritate între înfrățitor și înfrățit, în special prin conferirea vocației succesorele reciproce asupra părților și prin faptul că permitea celui înfrățit să obțină drepturi de proprietate obștești, cu eludarea normelor care ar fi exclus această posibilitate.⁷² Legitimarea copilului născut din afara căsătoriei (prin căsătorie ulterioară cu mama, prin rescriptul emis de principe sau prin mila papei), pe lângă atragerea extinderii puterii părintești asupra descendentului legitimat, conferea acestuia drepturile cuvenite unui descendent din căsătorie în virtutea nașterii.⁷³

Temelia familiei era constituită de căsătorie, precedată de formalitatea logodnei. În privința acestei instituții, în Transilvania, cele hotărâte la Conciliul Tridentin (1545–1563) au produs efecte inclusiv în rândul credincioșilor ortodocși. Cerințele pentru validitatea căsătoriei manifestate prin precondiția consimțământului reciproc, exprimat în cadru solemn, bisericesc (în fața a trei fețe bisericești în cazul ortodocșilor) și cerința rostirii binecuvântării erau menite să asigure legalitatea și publicitatea acestei instituții.⁷⁴ Impedimentele la căsătorie (nevârstnicia, rudenii și afinitatea în diferite grade, constrângerea, eroarea, calitatea de călugăr, diferența de religie, bigamia) au rămas reglementate de dreptul canonic, complementat cu cerințele de publicitate impuse de Conciliul de la Lateran (1215).

Darea zestrei (dotei) constituia un element esențial al căsătoriei și prezenta anumite particularități. În rândul românilor, atât norme cutumiare, cât și dreptul scris

71 Vladimir Hanga, Liviu P. Marcu et. al. (1980): *Istoria dreptului românesc. Vol. I. Dreptul geto-dac, dreptul roman pe teritoriul Daciei, dreptul feudal*, Editura Academiei RSR, București, p. 491-492.

72 Hanga, Marcu (1980): p. 502-503.

73 Hanga, Marcu (1980): p. 503-504, 513.

74 A se vedea Hanga, Marcu (1980): p. 507.

au reglementat această instituție. Ca un exemplu de o astfel de cutumă este demn de menționat obiceiul existent în anumite părți ale Transilvaniei de a nu da ca zestre pământ, ci în special bunuri mobile, „după dreptul românesc (*iure Valache requirente*)”. În dreptul scris, darurile de nuntă, bunurile parafernale (*res parafernales*) dispuneau de un regim de drept real aparte: nu era posibilă luarea lor înapoi de către cei care furnizaseră dota, iar dreptul de dispoziție asupra acestor bunuri era guvernat de normele referitoare la bunurile comune. Literatura de specialitate menționează că *dotaliciul* (*dotalitium*) era practicat conform legii maghiare.⁷⁵

Familia, în perioada examinată, era în mod specific guvernată de multiple regimuri de subordonare: a soției față de soț și a întregii familii față de capul familiei (puterea părintească).⁷⁶

Spre deosebire de regiunile extracarpătice, unde atât dreptul cutumiar, cât și cel scris au admis divorțul în anumite situații (în cel din urmă caz prin trimiterea unei scrisori de despărțenie), în Transilvania, sub regimul dreptului canonic catolic, divorțul era prohibit, fiind îngăduit numai în urma reformei religioase, pentru aparținătorii confesiunilor protestante. Utilizând particularitatea Transilvaniei sub aspectul numeroaselor norme juridice diferite aplicabile instituției divorțului (confesiunile protestante bucurându-se de reglementări diferite atât între ele cât și față de catolicism) au fost cunoscute situații, sub denumirea de „căsătorie transilvană”, în care membrii aristocrați austrieci s-au convertit la unitarianism spre a se căsători, cu rezervarea posibilității divorțului, după care s-au reconvertit la catolicism.⁷⁷

2. Dreptul obligațiilor

Dezvoltarea dreptului obligațional nefiind pe deplin compatibilă cu stadiul complexității schimbului economic în timpul Evului Mediu și al începutului Epocii Moderne, în spațiul transilvănean această ramură a cunoscut o stagnare în perioada „economiei naturale”,⁷⁸ în care relațiile de schimb s-au limitat în mare parte la împărțirea averilor și titlurilor nobiliare din partea Coroanei, iar după anul 1540, din partea principelui.

În rândul contractelor reale, *donăția* constituia operațiunea juridică fundamentală a economiei feudale, care privea atât donăția bunurilor mobile, de o valoare mai puțin însemnată, cât și a celor imobile, de o valoare considerabilă. Donațiile puteau fi grupate în două categorii: cele efectuate de subiecții de drept privat și cele acordate de către rege – donățiile regale – sau principe – donățiile princiare – (tratate în mod detaliat în cadrul prezentului volum). Coroana era considerată a poseda domeniul eminent (*dominium eminens*) asupra întregului fond funciar al țării, astfel încât chiar și Werbőczy a considerat că toate imobilele provin din donații, acordate de către Coroană (inclusiv, în număr restrâns, românilor din Transilvania). Actul de donație cuprindea limitări, câteodată severe, în ceea ce privește dreptul de dispoziție asupra

75 Hanga, Marcu (1980): p. 510-511, 531.

76 Hanga, Marcu (1980): p. 512.

77 Hanga, Marcu (1980): p. 515, 517.

78 Hanga, Marcu (1980): p. 560.

imobilelor. În rândul populației române din Transilvania, având mijloace materiale mai modeste decât cea din regiunile extracarpatiche, donațiile de bunuri mobile și imobile către Biserică au avut o importanță mai redusă. Donațiile s-au efectuat și între particulari, fiind cunoscută instituția raportului donațiilor, cât și scutirea de raport.⁷⁹

”În Transilvania feudală, contractul de vânzare-cumpărare a fost cel mai important și cel mai frecvent uzitat dintre contracte, atât între membrii clasei nobiliare, cât și între orășeni și între țărani. La cei dinții, spre a-l deosebi de zălog, care era considerat ca o vânzare temporară, el era numit contract veșnic (*perennalis fassio*).”⁸⁰

Vânzarea imobilelor era puternic formalizată, fiind necesară încheierea contractului în scris, în fața așa-numitelor locuri autentice (locuri de adevărire). În cazul vânzării bunurilor donative, aceasta avea loc prin permisiunea conținută în actul de donație sau cu consimțământul donatorului (principelui, Coroanei), iar bunurile avitice nu puteau fi înstrăinate decât în urma justificării cauzei, existând condiția ca operațiunea înstrăinării să fie rațională din punct de vedere economic. Sub aspectul participării la acte de vânzare-cumpărare, nobilimea română din Transilvania se bucura de drepturile conferite nobilimii celorlalte națiuni.⁸¹

Țăranii liberi locuitori ai ”Pământului Crăiesc” aveau dreptul să înstrăineze moștile lor, acest drept a fost în schimb prohibit în cazul iobagilor în privința sesiilor.⁸²

Circuitul civil între subiecții dreptului privat s-a bazat în mare parte pe *contracte de schimb*, care erau prevalente atât în privința bunurilor mobile, cât și a celor imobile (este documentat chiar și schimbul având ca obiect derivat iobagii, deci ființe umane). Tripartitul, reglementând schimbul, prevede garanția implicită împotriva evicțiunii,⁸³ această normă indicând că după toate probabilitățile existau situații de incertitudine juridică, în care copermutanții fuseseră evinși de bunurile dobândite în acest fel. Schimburile frauduloase sau simulate puteau fi revocate în cadrul procedurii judiciare.⁸⁴

Împrumutul, reglementat în Transilvania deja din secolul al XI-lea, a cunoscut o dezvoltare semnificativă în timpul Evului Mediu și al Epocii Moderne. Inițial condiționată de constituirea unei garanții reale (zălogul), până în secolul al XIII-lea, această garanție s-a transformat din condiție de valabilitate a contractului de împrumut într-o modalitate de asigurare a creditului. Împrumutul cu dobândă a fost permis încă din vremea regelui Béla al IV-lea, fiind introduse ulterior unele limitări ale cuantumului acestuia.⁸⁵

79 Hanga, Marcu (1980): p. 561-562.

80 Hanga, Marcu (1980): p. 568.

81 Hanga, Marcu (1980): p. 568-569.

82 Hanga, Marcu (1980): p. 569.

83 Hanga, Marcu (1980): p. 578-580.

84 Hanga, Marcu (1980): p. 562.

85 Hanga, Marcu (1980): p. 564.

Contractul de locațiune (*locatio-conductio*) era mai puțin des utilizat în Transilvania în epoca examinată, atât în forma închirierii de bunuri, cât și a închirierii serviciilor (muncii), cel din urmă contract luând de obicei forma unei antreprize (*locatio operis faciendi*) pentru lucrări de specialitate (ex. realizarea de cădiri din piatră). Contractul de arendă, în variatele sale forme (de pământ, arenda fiscală privitoare la drepturi de percepere a taxelor și vămilelor, a obiectelor alodiale, ca de exemplu a cârciumilor, hanurilor, târgurilor, a minelor) a fost practicat în Transilvania, existând fond documentar suficient pentru atestarea existenței a numeroase astfel de operațiuni, cu specific zonal.⁸⁶

Ca modalitate de demonstrare formală a nașterii acordului de voințe, în Transilvania a fost practicat atât *aldămașul* (în cazul actelor translative de proprietate cu obiect derivat imobiliar), cât și obiceiul *datului mâinii* (drepte) la încheierea altor convenții.⁸⁷

Obligațiile născute au fost cel mai des garantate prin gaj (denumit *zălog*), care era constituit în forma unor bunuri mobile sau imobile. Indiferent de obiectul material utilizat pentru constituirea garanției, zălogirea presupunea de regulă deposedarea garantului de bunul destinat garanției pe durata existenței creanței.⁸⁸ Astfel, chiar și bunurile imobile erau predate creditorilor spre a fi folosite pe durata existenței obligației de garantare, rezultând în operațiuni similare zălogului.

X. CONCLUZII

După cum am văzut în perioada examinată, dreptul privat transilvănean s-a îndepărtat treptat de cel al Regatului Ungariei, iar tendințele de modernizare s-au făcut simțite. Aceste rezultate au fost clădite parțial pe eforturile anterioare ale lui Werbőczy, Tripartitul fiind aplicat ca normă distinctă, care însă a completat și normele anterioare prin noi surse de legislație codificată.

Prin urmare, și această regiune a urmat tendința europeană de compilare și consolidare a normelor legale, prevalentă la acea vreme. O convergență către normele monarhiei habsburgice poate fi, de asemenea, detectată odată ce dominația acestei entități a fost extinsă peste Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

86 Hanga, Marcu (1980): p. 570.

87 Hanga, Marcu (1980): p. 576-577.

88 Hanga, Marcu (1980): p. 578.